

# ***Industriemonitor***

***Jaargang 7 – november 2003***



#### Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
—	= nihil
—	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2002–2003	= 2002 tot en met 2003
2002/2003	= het gemiddelde over de jaren 2002 tot en met 2003
2002/'03	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2002 en eindigend in 2003
1991/'92–2002/'03	= boekjaar enz. 1992/'93 tot en met 2002/'03

In geval van afronding kan het voorkomen dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som der opgetelde getallen. Verbeterde cijfers in staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

## Colofon

### Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek  
Prinses Beatrixlaan 428  
2273 XZ Voorburg

### Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek  
Facilitair Bedrijf

### Omslagontwerp

WAT ontwerpers, Utrecht

### Inlichtingen

Tel. 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)  
Fax (045) 570 62 68  
E-mail: [infoservice@cbs.nl](mailto:infoservice@cbs.nl)

### Bestellingen

E-mail: [verkoop@cbs.nl](mailto:verkoop@cbs.nl)

### Internet

[www.cbs.nl](http://www.cbs.nl)

© Centraal Bureau voor de Statistiek,  
Voorburg/Heerlen, 2003.  
Bronvermelding is verplicht.  
Verveelvoudiging voor eigen gebruik of  
intern gebruik is toegestaan.

Prijzen zijn excl. administratie- en  
verzendkosten.

Prijs: € 94,80 per jaar (11 nummers)

Losse nummers € 12,80

Kengetal: K-2

ISSN 1384 – 6965

CBS-productnummer: 0516003100



Centraal Bureau voor de Statistiek

## Inhoud

### Voorwoord

Wijziging omzet-, orders- en productie-index van de industrie 4

### Hoofdartikel

Branche uitgebreid: de textiel-, kleding- en lederindustrie 5  
De sociale werkvoorziening in 2001 9

### Industrie totaal

Nederland en de industrie 13

### Industrie per branche

Voedings- en genotmiddelenindustrie 17  
Textiel-, kleding- en lederindustrie 21  
Papier- en grafische industrie 25  
Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofindustrie 29  
Metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie 33  
Hout-, bouwmaterialen- en overige industrie 37

### Gepubliceerde artikelen

40

### Gepubliceerde producttabellen

41

### Informatieservice

42

### Alfabetische begrippenlijst

43

### Andere CBS-publicaties

46

# Voorwoord

## Wijziging omzet-, orders- en productie-index van de industrie

Bij de publicatie van de omzet-, orders- en productie-indexcijfers zijn enkele, deels methodologische, aanpassingen doorgevoerd. De effecten hiervan zijn ook teruggerekend over de eerder gepubliceerde reeksen. De nieuwe reeksen van de productie-index treft u hieronder aan.

De wijzigingen zijn het gevolg van drie factoren:

- De jaarlijkse afstemming op de nieuwe Nationale rekeningen. De ontwikkeling van de toegevoegde waarde volgens de Nationale rekeningen 2002 is verwerkt in de uitkomsten van de productie-index van de industrie.
- De invoering van een nieuwe berekeningsmethode voor de werkdag- en seizoencorrectie en de jaarlijkse berekening van seizoenfactoren. De nieuwe methode houdt beter rekening met productiviteitsverschillen tussen werkdagen en met de jaarlijks verschuivende regionale vakantiespreiding. Tot nu toe bemoeilijkte de vakantiespreiding een goede interpretatie van de jaar-op-jaarmutaties van juli en augustus voor een aantal regionaal geconcentreerde branches van de industrie.
- De vijfjaarlijkse basisverlegging. Als basisjaar voor de productie-index geldt nu 2000, en niet langer 1995. Bij een dergelijke basisverlegging worden de gewichten van de afzonderlijke branches in het totaal van de industrie geactualiseerd. In 2000 heeft vooral de metaalindustrie een hoger gewicht en de aardolie-, chemie- en rubberindustrie een lager gewicht dan in 1995.

De op 2000 gebaseerde indices van de prijzen worden over enkele maanden verwacht.

Het CBS heeft voor de periode januari 1995 tot en met juni 2003 de productie-indexcijfers van de industrie opnieuw berekend. In bijgaande twee tabellen zijn de aldus berekende cijfers van de industriële productie opgenomen.

**Tabel 1: Volume-indexcijfers van de productie in de industrie (2000=100), gemiddelde dagproductie**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Januari	83,6	82,0	83,0	92,0	90,2	93,0	93,3	91,2	90,6
Februari	85,4	84,2	87,4	92,2	90,5	97,6	99,4	96,4	96,5
Maart	88,8	89,6	91,3	96,7	97,8	102,1	103,6	102,0	100,8
April	85,8	88,3	90,4	93,4	94,4	99,0	100,4	100,0	97,9
Mei	91,2	91,0	92,8	96,7	96,9	103,4	103,0	101,0	100,3
Juni	90,1	91,1	93,2	95,6	98,0	103,1	103,5	101,7	99,4
Juli	82,0	83,5	84,2	87,8	89,6	93,4	94,3	91,4	
Augustus	80,5	81,3	83,5	83,9	86,7	90,1	88,2	87,1	
September	92,9	94,5	96,6	96,9	100,4	104,5	101,3	101,5	
Oktober	95,3	96,0	99,1	100,3	103,5	107,5	102,1	101,7	
November	94,6	94,7	98,3	98,1	103,7	106,8	103,3	103,0	
December	87,4	87,7	89,9	89,1	97,7	99,9	96,7	93,4	
Jaar	88,1	88,6	90,8	93,6	95,8	100,0	99,1	97,5	

**Bron: CBS**

**Tabel 2: Volume-indexcijfers van de productie in de industrie (2000=100), gemiddelde dagproductie gecorrigeerd voor seizoeninvloeden**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Januari	87,5	86,2	87,9	97,6	95,9	99,0	99,8	97,7	97,4
Februari	87,6	86,2	89,3	93,8	91,7	98,7	100,6	97,7	97,6
Maart	87,3	88,0	89,4	94,2	94,9	98,8	100,2	98,4	97,1
April	85,2	88,0	90,4	93,6	94,5	99,1	100,2	99,4	97,1
Mei	88,9	88,6	90,4	94,0	94,2	100,3	99,9	97,8	96,9
Juni	87,2	88,6	91,0	93,2	95,2	99,7	99,9	98,2	96,0
Juli	88,4	89,5	90,1	93,8	95,7	99,8	100,7	97,5	
Augustus	88,8	89,5	92,2	93,0	96,3	100,4	98,5	97,4	
September	89,2	90,5	92,6	93,2	96,7	100,8	97,7	97,8	
Oktober	89,0	89,6	92,5	93,9	97,1	101,2	96,6	96,5	
November	89,3	89,4	92,8	92,7	98,0	100,9	97,7	97,3	
December	88,8	89,1	91,4	90,4	99,0	101,3	98,2	95,1	
Jaar	88,1	88,6	90,8	93,6	95,8	100,0	99,1	97,5	

**Bron: CBS**

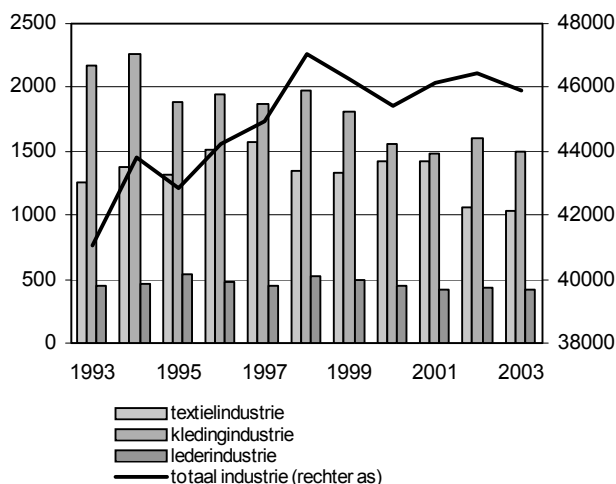
# Branche uitgebreid: de textiel-, kleding- en lederindustrie

C.F. Maas<sup>1</sup>

*De textiel-, kleding- en lederindustrie is een kleine branche, die in omvang nog steeds afneemt. In 2002 neemt zij ruim 2 procent van de totale productiewaarde binnen de Nederlandse industrie voor haar rekening. Tien jaar eerder was dit nog 3 procent. De branche is relatief arbeidsintensief en kent een laag niveau aan investeringen.*

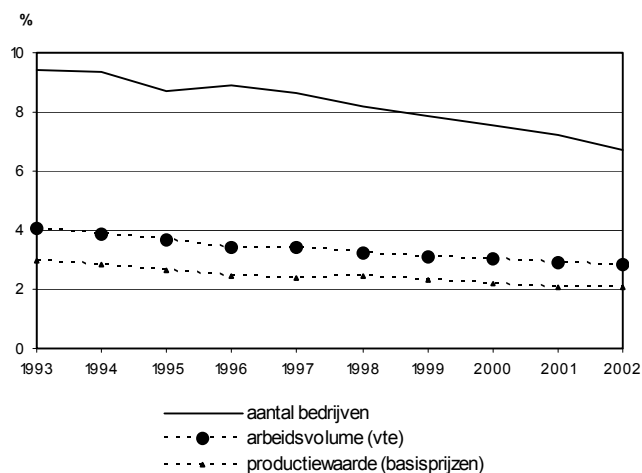
De branche textiel-, kleding- en lederindustrie omvat een breed scala van bedrijven, welke zich bezighouden met de vervaardiging, bewerking of verwerking van garens, textiele stoffen of leer. Binnen de textielindustrie zijn de productie van technisch textiel (halfproducten of textiele componenten), kledingtextiel en interieurtextiel (gordijn en meubelstoffen, raambekleding, tapijt) belangrijke activiteiten. Binnen de lederindustrie gaat het om looierijen en de vervaardiging van schoenen en lederwaren. Ooit was de textiel-, kleding- en lederindustrie een grote bedrijfstak in Nederland. Er bestonden belangrijke concentraties van bedrijven in Twente (textiel) en Noord-Brabant (leder- en schoenindustrie), waarin veel mensen hun bestaan vonden. In de naoorlogse decennia heeft de branche echter aan betekenis ingeboet. Veel bedrijven zijn verdwenen. Ook in de afgelopen 10 jaar zijn de aantallen bedrijven die actief zijn in de textiel-, kleding- en lederindustrie verder teruggelopen.

1. Aantallen bedrijven in de textiel-, kleding- en lederindustrie en de totale industrie (per 1 januari)



In 2002 bedroeg het aandeel van de branche in de productiewaarde van de gehele industrie 2,1 procent. De branche besloeg in dat jaar 6,7 procent van alle bedrijven in de industrie en gebruikte 2,8 procent van de totale hoeveelheid arbeid. Op elk van deze punten is de relatieve omvang van de branche binnen de industrie gedurende de laatste 10 jaren met ongeveer éénderde afgenomen.

2: Aandeel arbeid en productiewaarde van de textiel-, kleding- en lederindustrie in de totale industrie



De textiel-, kleding- en lederindustrie heeft relatief weinig bedrijven met 10 of meer werknemers. Bovendien is het aandeel van deze grotere bedrijven in de branche in de afgelopen 10 jaar nog afgenomen. De oorzaak ligt in het feit dat zowel in de kledingindustrie als in de lederindustrie het aantal bedrijven met 10 of meer werknemers in deze periode sterk afnam. In de textielindustrie bleef het aandeel van de grotere bedrijven sinds 1993 constant. In 2002 heeft een op de vier bedrijven in de textielindustrie 10 of meer werknemers. Deze verhouding is gelijk aan die voor de gehele industrie. In de lederindustrie heeft maar één op de acht bedrijven 10 of meer werknemers in 2002. In 1993 was dit nog een op de vier. Voor de kledingindustrie bedraagt de verhouding in 2002 slechts een op de zestien bedrijven, terwijl dit in 1993 nog één op de elf was.

## Kledingindustriebedrijven minder vaak BV of NV

Enkele gegevens die in dit artikel besproken worden zijn uitsluitend beschikbaar voor bedrijven met rechtspersoonlijkheid, BV's, NV's en coöperaties. Het is daarom van belang om onderscheid te maken naar de bedrijfsvorm. Het aantal bedrijven in de branche neemt nog steeds af. Tegelijkertijd loopt ook het aantal bedrijven met rechtspersoonlijkheid terug. De verhouding tussen bedrijven met- en bedrijven zonder rechtspersoonlijkheid kan hierdoor veranderen. Opvallend is het lage en licht afnemende aandeel van bedrijven met rechtspersoonlijkheid binnen de kledingindustrie. In de andere delen van de branche neemt het percentage bedrijven met rechtspersoon licht toe en ligt dit op een hoger niveau.

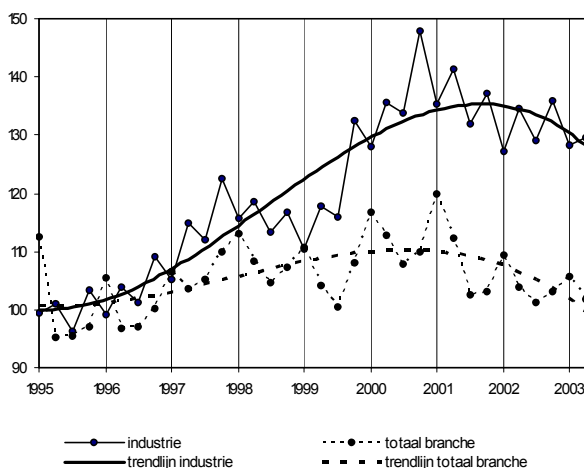
# Staat 1. Bedrijven met rechtspersoon

	textielindustrie		kledingindustrie		lederindustrie	
	totaal (aantal)	w.v. rechts- persoon (%)	totaal (aantal)	w.v. rechts- persoon (%)	totaal (aantal)	w.v. rechts- persoon (%)
1998	1.350	38,9	1.975	19,0	525	34,3
1999	1.330	38,7	1.815	19,0	485	34,0
2000	1.415	37,5	1.555	19,6	450	36,7
2001	1.505	37,2	1.435	18,8	345	39,1
2002	1.055	43,1	1.605	18,1	435	37,9
2003	1.035	42,0	1.500	17,7	415	37,3

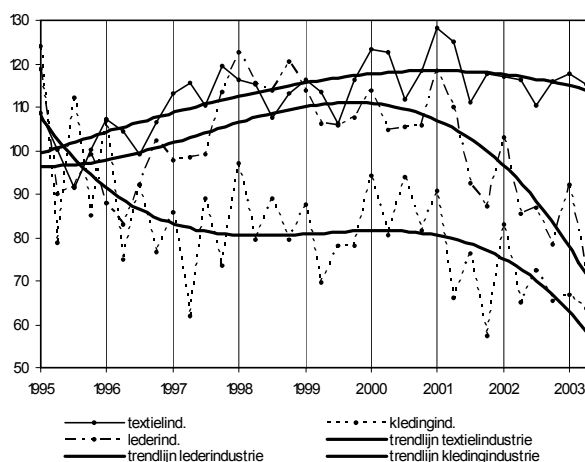
## 3a. Omzetontwikkeling industrie en branche textiel-, kleding- en lederindustrie (links)

## 3b. Omzetontwikkeling textiel-, kleding- en lederindustrie (rechts)

1995=100



1995=100



## Omzet branche blijft achter

In het voorafgaande is al gebleken dat het belang van de branche binnen de totale industrie in de afgelopen 10 jaar is teruggelopen. Ook de ontwikkeling van de omzet laat een vergelijkbare ontwikkeling zien. Voor de duidelijkheid zijn in de grafieken trendlijnen toegevoegd. In vergelijking met de omzetontwikkeling van de totale industrie, blijft die van de branche aanmerkelijk achter.

Binnen de branche bestaan echter ook aanzienlijke verschillen. Wanneer op dezelfde manier de afzonderlijke omzetontwikkeling van de textielindustrie, de kledingindustrie en de lederindustrie wordt vergeleken, dan blijkt dat binnen de branche de textielindustrie een relatief gunstige omzetontwikkeling heeft. Tot het jaar 2000 vertonen de omzetten van de textiel- en die van de schoenenindustrie een vergelijkbaar groeipatroon. Vooral de kledingindustrie blijft achter binnen de branche. Vanaf het jaar 2000 begint de omzet van zowel de kledingindustrie als van de lederindustrie versneld in te zakken.

## Branche relatief arbeidsintensief

Vergelijking van een aantal kernvariabelen uit de productiestatistieken levert een beknopt inzicht in de productiestructuur van de verschillende onderdelen van de branche. Voor deze vergelijking zijn de kernvariabelen uitgedrukt als percentage van de bedrijfsopbrengsten.

Vergeleken met de industrie als geheel, valt op dat de arbeidskosten voor elk van de onderdelen van de branche verhoudingsgewijs aanmerkelijk groter zijn. Bij de textielindustrie wordt dit gecompenseerd doordat de inkoopwaarde van de omzet in ongeveer gelijke mate lager ligt. Het bedrijfsresultaat van de textielindustrie ligt ook op ongeveer gelijk niveau als dat van de gehele industrie. In de kleding- en in de lederindustrie was het bedrijfsresultaat in 2000 iets minder gunstig.

Doordat er in 2001 minder arbeidskosten werden gemaakt en ook de inkoopwaarde van de omzet afnam konden deze delen van de branche hun bedrijfsresultaten echter verbeteren.

*Staat 2. Productiestructuur textiel-, kleding- en lederindustrie en de industrie*

	Textielindustrie		Kledingindustrie		Lederindustrie		Industrie totaal	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Totale bedrijfsopbrengsten (mln. euro)	3334	3161	836	743	438	423	232976	233307
	%	%	%	%	%	%	%	%
Totale bedrijfsopbrengsten	100	100	100	100	100	100	100	100
Inkoopwaarde van de omzet	53,9	54,7	58,9	58,7	59,6	58,2	58,3	59,3
Arbeidskosten	19,5	19,5	20,5	18,7	18,5	17,3	13,8	14,1
Totale bedrijfslasten	93,4	93,5	95,8	93,8	94,3	92,7	92,9	94,2
Bedrijfsresultaat	6,6	6,5	4,2	6,2	5,7	7,3	7,1	5,8

*Rentabiliteit verslechtert*

Om van het bedrijfsresultaat tot netto resultaat te komen moeten financiële resultaten, de buitengewone baten en lasten en de vennootschapsbelasting nog worden verdisconteerd. Het rendement is het netto bedrijfsresultaat uitgedrukt als percentage van het eigen vermogen (rentabiliteit eigen vermogen). De benodigde gegevens zijn echter alleen beschikbaar voor bedrijven met rechtspersoonlijkheid.

*Staat 3. Rentabiliteit eigen vermogen textiel-, kleding- en lederindustrie*

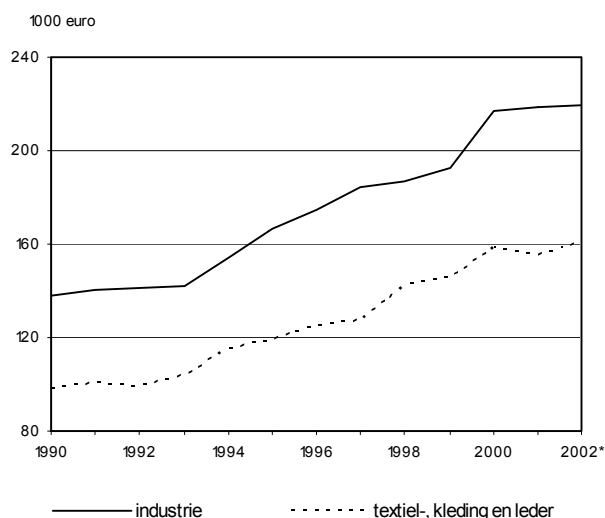
	1999	2000	2001
Aantal ondernemingen	1003	945	1008
mln. euro			
Eigen vermogen	1119,0	1107,2	1338,0
Netto resultaat	192,4	131,4	134,1
%			
Rentabiliteit	17,2	11,9	10,0
<i>Industrie</i>			
Rentabiliteit %	15,7	22,6	11,2

Vanaf het jaar 2000 blijft de rentabiliteit van het eigen vermogen achter bij die van de industrie als geheel. In 2001 laat ook de rentabiliteit van de industrie echter een forse terugval zien ten opzichte van het jaar 2000. Niettemin blijft de branche ook hierbij achter.

*Arbeidsproductiviteit*

De arbeidsproductiviteit is het quotiënt van de productiewaarde en het arbeidsvolume. Dit is een belangrijke factor die mede bepalend is voor de bedrijfsresultaten. Door toepassing van nieuwe werkmethoden en technologieën neemt de arbeidsproductiviteit over de jaren toe. Doordat er in de gehele industrie ook sterk kapitaalintensieve activiteiten voorkomen, ligt de arbeidsproductiviteit van de industrie in het algemeen hoger dan in meer arbeidsintensieve branches.

*4. Arbeidsproductiviteit*

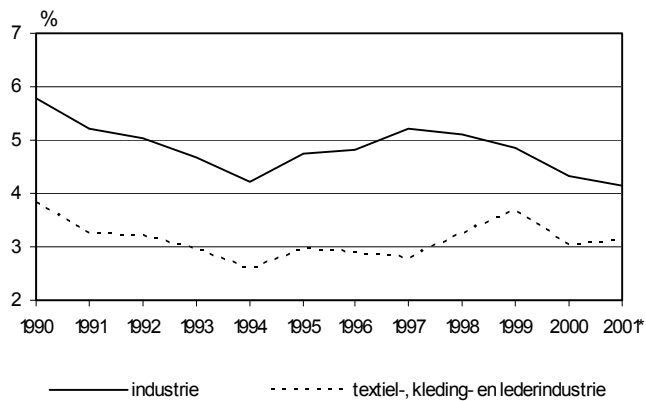


De grafiek laat echter zien dat de arbeidsproductiviteit van de branche geen gelijke tred kan houden met de arbeidsproductiviteit in de industrie als geheel. In 1990 bedraagt het verschil ruim 40 duizend euro. In 2002 is dit opgelopen tot 59 duizend euro. Relatief handhaaft de arbeidsproductiviteit van de branche zich op een niveau van ongeveer 70 procent van die van de totale industrie.

## Investerings

De textiel-, kleding- en lederindustrie kenmerkt zich door een laag investeringsniveau in vergelijking met de industrie als geheel. De grafiek laat zien dat de investeringsquote (investeringsen als percentage van de productiewaarde) van de branche tussen 1990 en 1995 ongeveer het patroon volgt van die van de industrie. Tussen 1997 en 1999 stijgt de investeringsquote in de branche, om vanaf dat jaar weer te dalen. In de industrie als geheel daalt de investeringsquote al vanaf 1997.

### 5. *Investeringsquote*



<sup>1</sup> De auteur is werkzaam bij de divisie Bedrijfseconomische Statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek.



# De sociale werkvoorziening in 2001

Margot de Bontridder <sup>1</sup>

*In dit artikel wordt een beeld geschetst van de economische ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in de sociale werkvoorziening (SW) in 2001. Daarbij worden de ontwikkelingen binnen de werkvoorziening en die binnen de industrie (exclusief de sociale werkvoorziening) zoveel mogelijk aan elkaar gerelateerd.*

*Net als de rest van de industrie ondervindt ook de werkvoorziening de gevolgen van de economische teruggang in 2001. Zij blijkt sterker te worden getroffen dan de industrie. De toegevoegde waarde daalt in 2001 weer, na een periode van groei. En hoewel het bedrag dat aan Rijksvergoeding is ontvangen sterker stijgt dan de arbeidskosten van de WSW-ers<sup>2</sup>, kunnen deze kosten ook in 2001 niet worden gedekt door de Rijksvergoeding. Ook blijft de gemeentelijke bijdrage noodzakelijk voor een positief resultaat voor belastingen.*

## Groei aantal werknemers vlakkt af

Tussen 1999 en 2000 nam het aantal werknemers in de sociale werkvoorziening nog met bijna 2 procent toe tot ruim 93,6 duizend. Van 2000 op 2001 blijft het aantal werknemers nagenoeg stabiel. De groei van het aantal werknemers vlakkt in 2001 dus af. De afvlakking van de groei is vooral het gevolg van afnemende instroom. Er stonden minder mensen op de wachtlijst, waardoor het gerealiseerd volume van WSW-ers is achtergebleven bij de taakstelling. De uitstroom speelt geen rol van betekenis in het afvlakken van de groei. Structureel is de uitstroom immers zeer beperkt. Ter illustratie: in 2000 zijn ruim 5 duizend WSW-ers uitgestroomd<sup>3</sup> en dat is ongeveer 6 procent van het aantal WSW-ers.

In de CBS-cijfers zijn alleen de ambtenaren en WSW-ers meegeteld. Het is bekend dat ook andere groepen, zoals WIW-ers en I/D-ers<sup>4</sup>, binnen SW-bedrijven kunnen werken. De exacte omvang van deze groep is niet bekend, maar naar schatting telt ze ongeveer 3,9 duizend personen<sup>5</sup>.

In de industrie daalt het totaal aantal werknemers van 2000 op 2001 met bijna 1,5 procent. Het aantal werknemers in de SW als percentage van het aantal werknemers in de rest van de industrie is in deze periode vrijwel stabiel gebleven op 14 procent.

## Werkvoorziening gevoelig voor economisch klimaat

In vergelijking met de industrie blijft de ontwikkeling van de industriële verkopen in de sociale werkvoorziening duidelijk achter. In de werkvoorziening waren de verkopen in 2000 ruim 4 procent hoger dan in 1999, terwijl ze in de industrie liefst ruim 17 procent hoger waren.

Het jaar 2001 blijkt voor de werkvoorziening een omslagpunt. De industriële verkopen zijn bijna 2 procent gedaald ten opzichte van het jaar daarvoor en komen uit op 766 miljoen euro. In de industrie is geen sprake van een omslagpunt, maar valt de groei van de industriële verkopen wel terug tot bijna 1 procent. In 2001 komen de industriële verkopen voor de industrie daarmee uit op 176 miljard euro.

Bovenstaande laat dus duidelijk zien dat de werkvoorziening in 2000 minder heeft kunnen profiteren van het economisch gunstige klimaat en sterker getroffen is door de economische teruggang in 2001 dan de industrie. Daarvoor zijn twee belangrijke oorzaken aan te wijzen. Allereerst is de industrie veel sterker op de buitenlandse markt gericht dan de werkvoorziening en draagt juist de buitenlandse omzet sterk bij aan de positieve omzetoontwikkeling in de industrie.

Een tweede oorzaak hangt samen met de activiteiten die men binnen de werkvoorziening uitoefent. Activiteiten die in branches met een omzetstijging worden uitgevoerd, komen in de werkvoorziening nauwelijks voor. En juist de activiteiten die wel door SW-bedrijven worden uitgevoerd, horen thuis in branches waar de omzet daalt. Zo kan de werkvoorziening dus niet profiteren van de omzetstijging in de productie van voedingsmiddelen, maar ondervindt zij wel de gevolgen van de teruglopende omzet in de metaalindustrie en assemblage.

## Toegevoegde waarde daalt weer

De toegevoegde waarde is het verschil tussen de waarde van wat geproduceerd is en die van wat verbruikt is. Voor de sociale werkvoorziening is de toegevoegde waarde van 2000 op 2001 met bijna 2 procent gedaald tot 512 miljoen euro. Van 1999 op 2000 nam de toegevoegde waarde nog toe met bijna 5 procent, maar in vergelijking met de industrie (ruim 12 procent) bleef deze toename bescheiden.

Voor de industrie ligt de toegevoegde waarde in 2001 met 49 miljard euro bijna 4 procent lager dan in 2000. Daarmee is de daling van de toegevoegde waarde voor de industrie dus sterker dan voor de werkvoorziening. Dit is vooral te wijten aan de metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie en de aardolie-, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie. Deze branches zijn immers erg gevoelig voor de economische situatie.

Ook de daling van de toegevoegde waarde per werknemer van 2000 op 2001 voor zowel de sociale werkvoorziening als de industrie illustreert dat de economische teruggang in 2001 zich doet voelen.

De afgelopen jaren is de toegevoegde waarde voor de werkvoorziening ongeveer gelijk aan 1 procent van de toegevoegde waarde voor de industrie. Ook ligt de toegevoegde waarde per werknemer voor de sociale werkvoorziening structureel veel lager dan voor de industrie. In 2001 is dat respectievelijk 5 duizend en 73 duizend euro per werknemer. Hieruit komt het arbeidsintensieve karakter van de activiteiten binnen de werkvoorziening duidelijk naar voren. Een ander karakteristiek kenmerk van de SW is dat er weinig kwalitatief hoogwaardig werk plaatsvindt. Dat blijkt uit de lagere productiewaarde per werknemer. Voor de werkvoorziening is dit in 2001 gelijk aan 13 duizend euro en dat is beduidend lager dan voor de industrie, waar de productiewaarde per werknemer 276 duizend euro is.

**Staat**  
**Sociale werkvoorziening en industrie**

	Sociale werkvoorziening					Industrie <sup>1)</sup>	
	1999	2000	2001	groei		2001	2000-2001
				1999-2000	2000-2001		
				%			%
Aantal bedrijven <sup>2)</sup>	108	106	101	-1,9	-4,7	6.635	1,1
Aantal werknemers	92.190	93.689	93.654	1,6	0,0	673.847	-1,3
w.v. W.S.W.-ers	84.616	86.094	85.899	1,7	-0,2		
ambtenaren	7.574	7.595	7.755	0,3	2,1		
	<i>mln euro</i>					<i>mln euro</i>	
Totale productiewaarde	1.115	1.160	1.179	4,0	1,6	185.692	0,6
Industriële verkopen <sup>3)</sup>	746	779	766	4,4	-1,7	175.948	0,9
w.o. buitenland <sup>4)</sup>	27	26	20	-3,7	-23,1		
Voorraadmutaties producten <sup>5)</sup>	-1	0	0			469	
Marge handelsactiviteiten <sup>6)</sup>	371	381	414	2,7	8,7	9.274	8,4
Totale verbruikswaarde	618	638	667	3,2	4,5	136.622	2,2
Industriële inkopen	378	394	398	4,2	1,0	108.396	2,4
Voorraadmutaties grond- en hulpstoffen	1	1	-3			-16	
Energieverbruik	27	29	31	7,4	6,9	3.619	2,5
Overige bedrijfskosten	213	217	234	1,9	7,9	24.591	-1,1
Bruto toegevoegde waarde <sup>7)</sup>	497	522	512	4,9	-1,9	49.070	-3,6
Kostprijsverhogende heff. en belastingen <sup>8)</sup>	-14	-25	-20			3.010	
Arbeidskosten	2.137	2.230	2.341	4,4	5,0	27.936	2,6
w.v. W.S.W.-ers	1.814	1.882	1.974	3,8	4,9		
ambtenaren	323	348	367	7,7	5,5		
Bruto bedrijfsresultaat	-1.625	-1.683	-1.810	3,6	7,5	18.125	-14,6
Saldo ontvangen en betaalde interest	-41	-39	-33			-1.090	
Saldo overige baten en lasten	-11	-12	-7			-1.671	
Afschrijvingen op vaste activa	87	87	86	-0,3	-0,7	6.818	-2,0
Rijksvergoeding	1.717	1.803	1.904	5,0	5,6		
Gemeentelijke bijdrage	52	61	54	17,6	-11,5		
Resultaat voor belastingen	4	42	21	920,7	-50,0	8.539	-39,6
<b>Kengetallen</b>							
	<i>1.000 euro</i>					<i>1.000 euro</i>	
Productiewaarde per werknemer	12	12	13			276	
Toegevoegde waarde per werknemer	5	6	5			73	
Arbeidskosten per werknemer	23	24	25			41	
Arbeidskosten per W.S.W.-er	21	22	23				
Arbeidskosten per ambtenaar	43	46	47				
	%					%	
Arbeidskosten in % van toegevoegde waarde	430	427	457			57	
Subsidieratio	105,6	104,4	103,7				
Dekking exploitatietekort door gemeentelijke bijdrage	-92	-31	-61				

<sup>1)</sup> Exclusief sociale werkvoorziening

<sup>2)</sup> Gecoördineerde populatieschatting: het aantal bedrijven per 1 januari van het verslagjaar

<sup>3)</sup> Inclusief exportrestituties

<sup>4)</sup> Voor industrie zijn geen gegevens beschikbaar van de buitenlandse omzet.

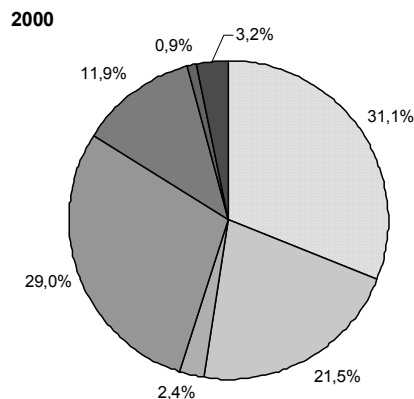
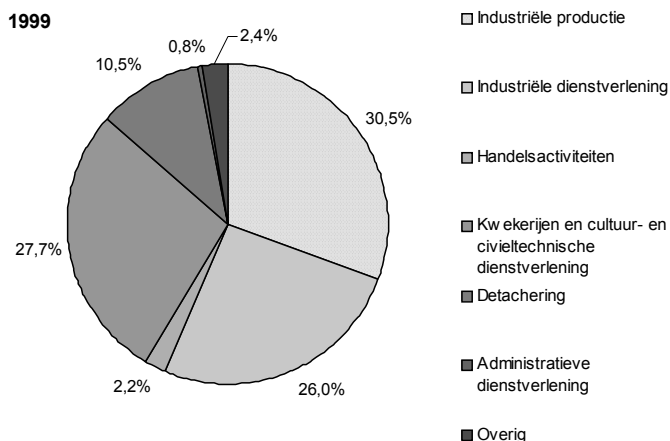
<sup>5)</sup> Inclusief onderhanden werk

<sup>6)</sup> Inclusief overige opbrengsten

<sup>7)</sup> Tegen marktprijzen

<sup>8)</sup> Minus exploitatiesubsidies

## Aandeel diverse activiteiten in gerealiseerde omzet



### Verschuiving naar dienstverlening stagneert

Tussen 1995 en 1999 deed zich een verschuiving voor van een producerende naar een dienstverlenende sociale werkvoorziening. Deze ontwikkeling lijkt tussen 1999 en 2001 te stagneren, zoals te zien is in de figuur. Het deel van de omzet dat met productie is behaald, neemt zelfs weer iets toe, terwijl het aandeel van de dienstverlening juist wat afneemt. Maar deze verandering in aandelen blijft beperkt tot bijna 1 procentpunt.

Binnen de dienstverlenende activiteiten treedt wel een verschuiving op. Tussen 1999 en 2001 is het aandeel van de industriële dienstverlening gedaald, terwijl dat van de niet-industriële dienstverlening is gestegen. In de periode 1995-1999 namen beide aandelen nog toe, maar toen was de toename van het aandeel van de niet-industriële dienstverlening dubbel zo groot als die van het aandeel in de industriële dienstverlening. Dat betekent dus dat bedrijven in de werkvoorziening zich steeds meer gaan richten op activiteiten zoals detachering, kwekerijen en cultuur- en civieltechnische dienstverlening. Vooral de uitbreiding van de detacheringsactiviteiten heeft te maken met een beleidswijziging. Het is relatief goedkoop en stelt WSW-ers in staat ervaring op te doen in een 'gewone' werkomgeving.

Toch is in 2001 nog steeds het grootste aandeel van de omzet gerealiseerd door industriële productie, maar het aandeel van kwekerijen en cultuur- en civieltechnische dienstverlening is inmiddels bijna net zo groot.

### Rijksvergoeding kan arbeidskosten niet dekken

Van 2000 op 2001 groeit het bedrag dat aan Rijksvergoeding is ontvangen met bijna 6 procent tot 1.904 miljoen euro. In diezelfde periode zijn de arbeidskosten van de WSW-ers bijna 5 procent gestegen tot 1.974 miljoen euro. Deze kosten kunnen dus ook in 2001 niet helemaal gedekt worden door de Rijksvergoeding, maar de dekking is wel verbeterd. Dat is te zien aan de daling van de subsidieratio. Deze ratio wordt berekend door de arbeidskosten van de WSW-ers uit te drukken als percentage van de Rijksvergoeding. Een ratio groter dan 100 bete-

kent dat de arbeidskosten onvoldoende gedekt worden door de Rijksvergoeding.

De verbeterde dekking heeft te maken met het achterblijven van de realisatie bij de taakstelling voor het volume. Er is immers Rijksvergoeding ontvangen voor meer WSW-ers dan er op de loonlijst staan.

De totale arbeidskosten voor de sociale werkvoorziening zijn van 2000 op 2001 met 5 procent gestegen. Tegelijkertijd zijn de arbeidskosten in de industrie gestegen met ruim 2,5 procent. Dat komt doordat het aantal werknemers in de industrie is gedaald, terwijl dit aantal in de werkvoorziening stabiel blijft. Bovendien zijn werknemers in de industrie gemiddeld duurder dan in de werkvoorziening, doordat er relatief meer (dure) hooggeschoolden werken. In 2001 kost een werknemer in de industrie gemiddeld 41 duizend euro, terwijl dat in de sociale werkvoorziening 25 duizend euro is. In dit laatste bedrag is echter alleen rekening gehouden met het aantal werknemers dat ambtenaar of WSW-er is. De groep werknemers is nog groter, omdat er ook WIW-ers en I/D-ers werkzaam zijn in de SW. De arbeidskosten per werknemer zijn daardoor in werkelijkheid nog lager.

### Gemeentelijke bijdrage blijft noodzakelijk

In vergelijking met het resultaat voor belastingen dat in de industrie is behaald, valt het resultaat van de sociale werkvoorziening in het niet. In 2001 is het resultaat voor belastingen in de werkvoorziening 21 miljoen euro. In de industrie is dat met 8,5 miljard euro meer dan 400 maal zo groot. Toch is het resultaat voor belastingen van de werkvoorziening tussen 1999 en 2001 sterk verbeterd. Ook hierin speelt het achterblijven van de realisatie bij de taakstelling voor het volume een belangrijke rol. De vooruit ontvangen Rijksvergoeding draagt immers veel bij aan het resultaat voor belastingen.

Ook blijft de gemeentelijke bijdrage noodzakelijk voor een positief resultaat. In 2001 kwam het resultaat voor belastingen uit op 21 miljoen euro en is 54 miljoen euro aan gemeentelijke bijdrage ontvangen. Zonder deze bijdrage zou de werkvoorziening dus een verlies hebben geleden van 33 miljoen euro.

<sup>1</sup> De auteur is werkzaam bij de divisie Bedrijfseconomische Statistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

<sup>2</sup> Een WSW-er is een werknemer met een aanstelling in het kader van de Wet Sociale Werkvoorziening.

<sup>3</sup> Gegevens over uitstroom afkomstig uit: WSW-statistiek stand van zaken eind 2000, Min. van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2001.

<sup>4</sup> Een WIW-er heeft een aanstelling in het kader van de Wet Inschakeling van Werkzoekenden en een I/D-er heeft een in- en doorstroombaan voor langdurig werklozen.

<sup>5</sup> Dit aantal is berekend op basis van gegevens uit Bedrijfsvergelijking 2000 en Bedrijfsvergelijking 2001 van het Nationaal Overlegorgaan Sociale Werkvoorziening (NOSW).



## Nederland en de industrie

*De in oktober beschikbare gegevens wijzen nog niet op een herstel van de Nederlandse economie. Wel is het vertrouwen van de industriële ondernemers verder gestegen. De omzet is in augustus van dit jaar bijna 8 procent lager. De ondernemers in de industrie verwachten voor het vierde kwartaal een lichte toename van de bedrijvigheid, gelijkblijvende afzetprijzen en een verdere daling van de personeelssterkte.*

### *Meeste signalen nog steeds op rood*

In oktober staan de meeste signalen over de economie nog steeds op rood. De tweede raming van de economische groei over het tweede kwartaal dit jaar laat een verdere verslechtering van de economische situatie zien, vooral de consumptie van huishoudens krimpt fors. De eerste gegevens over het derde kwartaal laten nog geen herstel zien, in ieder geval niet voor de consumptie. De goederenuitvoer is in juli-augustus ten opzichte van vorig jaar met bijna 3 procent gedaald. Ook de industriële productie is in de periode juli-augustus lager (-3 procent). De werkloosheid stijgt in het derde kwartaal minder snel dan in de voorafgaande kwartalen. De inflatiecijfers zijn in september al een half jaar stabiel op of even boven de 2 procent. De vierde stijging op rij van het producentenvertrouwen in oktober kan wijzen op een mogelijk einde van de verslechtering. Ook de gestegen beurskoersen en de oplopende rente op de kapitaalmarkt zijn aanwijzingen dat de financiële markten rekenen op een herstel. Hieruit kan overigens niet worden afgeleid wanneer dat plaats zou moeten vinden.

### *Productie industrie opnieuw lager*

De industrie heeft in augustus 0,9 procent minder geproduceerd dan in augustus 2002. Ook in het tweede kwartaal was er al sprake van een lagere productie. Na correctie voor seizoeninvloeden is de productie ten opzichte van de vorige maand in juli met 2 procent gedaald en in augustus met 2 procent gestegen. Per saldo is de seizoengecorrigeerde productie in juli-augustus vrijwel gelijk gebleven. Het is nog te vroeg om uit de toename in augustus te concluderen dat de daling niet verder doorzet.

### *Afzetprijzen iets hoger*

De Nederlandse industrie heeft de afzetprijzen in augustus 2003 met 0,9 procent verhoogd ten opzichte van juli. Daarmee is augustus de derde achtereenvolgende maand waarin de prijzen gestegen zijn. Zowel de geëxporteerde goederen als de goederen die zijn afgezet op de Nederlandse markt zijn in prijs gestegen. Als gevolg van deze prijsontwikkeling is het niveau van de afzetprijzen 0,5 procent hoger dan in augustus 2002. De op de binnenlandse markt verkochte producten zijn in augustus 2,6 procent duurder dan een jaar eerder. Aan de buitenlandse afnemers is 0,8 procent minder in rekening gebracht. Voor grondstoffen en halffabrikaten heeft de Nederlandse industrie in augustus van dit jaar 3,5 procent meer betaald dan in augustus vorig jaar. De geïmporteerde grondstoffen en halffabrikaten waren 1,9 procent goedkoper.

### *Omzet industrie lager*

De Nederlandse industrie heeft in augustus van dit jaar bijna 8 procent minder omgezet dan in augustus 2002. De binnenlandse omzet ligt ruim 11 procent lager, de buitenlandse omzet 5 procent lager. Als voor de gestegen afzetprijzen en een werkdag minder wordt gecorrigeerd, komt het volume van de gemiddelde dagomzet 4 procent lager uit. Op de binnenlandse markt is het volume van de gemiddelde dagomzet bijna 10 procent lager, op de buitenlandse markt daarentegen is het volume zelfs iets hoger.

### *Producentenvertrouwen neemt opnieuw toe*

Het producentenvertrouwen, de stemmingsindicator van de ondernemers in de industrie, komt in oktober uit op -3,0, een verbetering met 1,8 punten in vergelijking met september. Dit is het hoogste niveau van dit jaar tot nu toe. De verbetering is het gevolg van een gunstiger oordeel van de ondernemers over de voorraden eindproduct en de omvang van de orderportefeuille. Per saldo vindt circa 6 procent van de ondernemers de voorraden gereed product nog te groot. Vorige maand was dit nog 9 procent. De omvang van de orderportefeuille is voor het eerst sinds april van dit jaar iets toegenomen. Over de verwachte bedrijvigheid zijn de ondernemers iets minder optimistisch dan in september.

### *Orderontvangst licht gestegen*

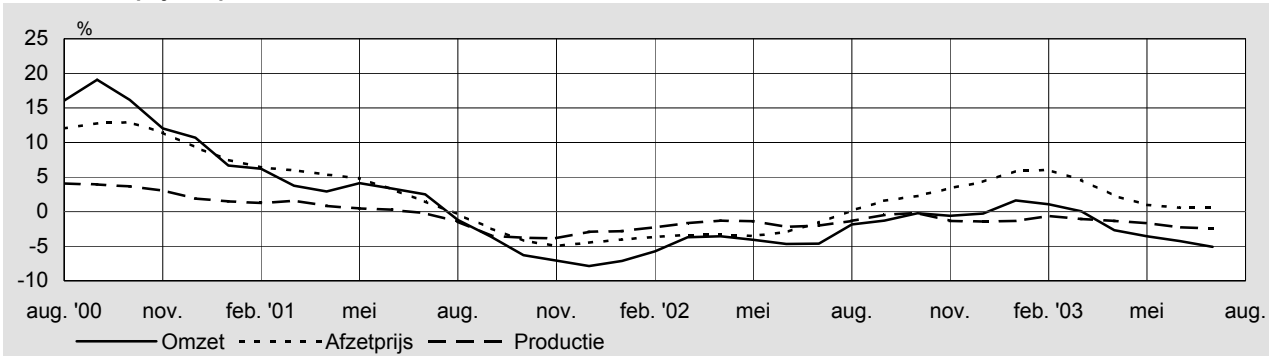
Uit de Conjunctuurtest van oktober blijkt dat de orderontvangst in september 2003 licht zijn gestegen. Er is een toename van de ontvangen binnenlandse als ook de buitenlandse orders. De index van de orderpositie, die de omvang van de orderportefeuille weergeeft, is met 0,3 punt gestegen naar 90,4 (juli 2000=100).

### *Verwachtingen*

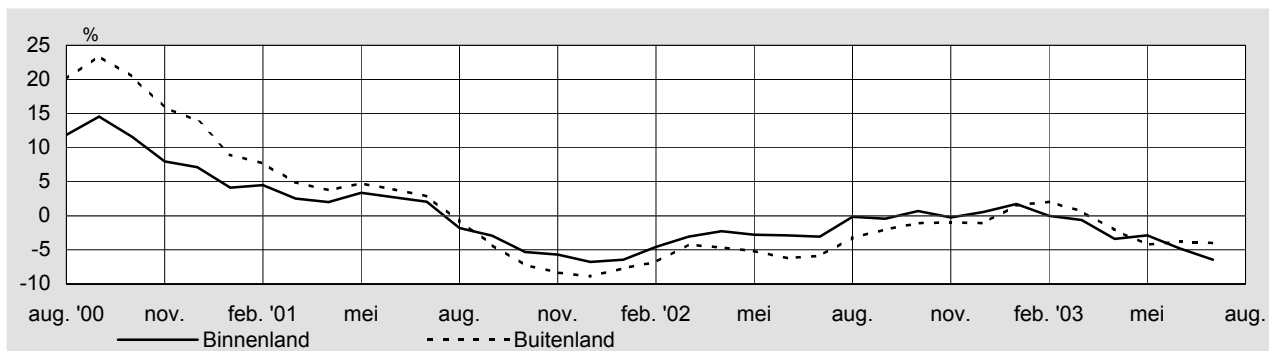
De ondernemers in de industrie voorzien een lichte verbetering van de bedrijvigheid in het vierde kwartaal. De afzetprijzen zullen naar verwachting gelijk blijven. De industriële ondernemers verwachten tevens in de komende maanden een verdere daling van de personeelssterkte. Al sinds juli 2001 voorzien meer ondernemers in de industrie een daling van de werkgelegenheid dan een toename.

Procentuele ontwikkeling t.o.v. dezelfde periode voorgaand jaar gecentreerd gemiddelde  
(3-maands voortschrijdend gecentreerd gemiddelde)

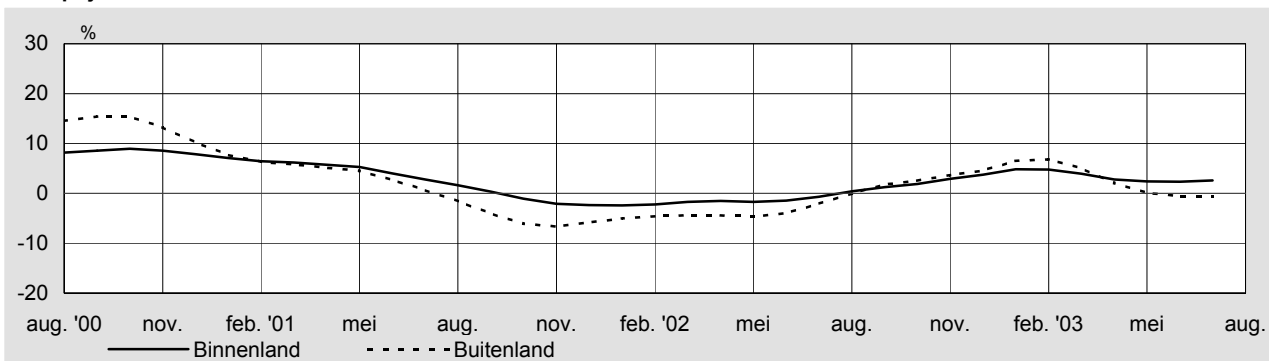
### Omzet, afzetprijs en productie



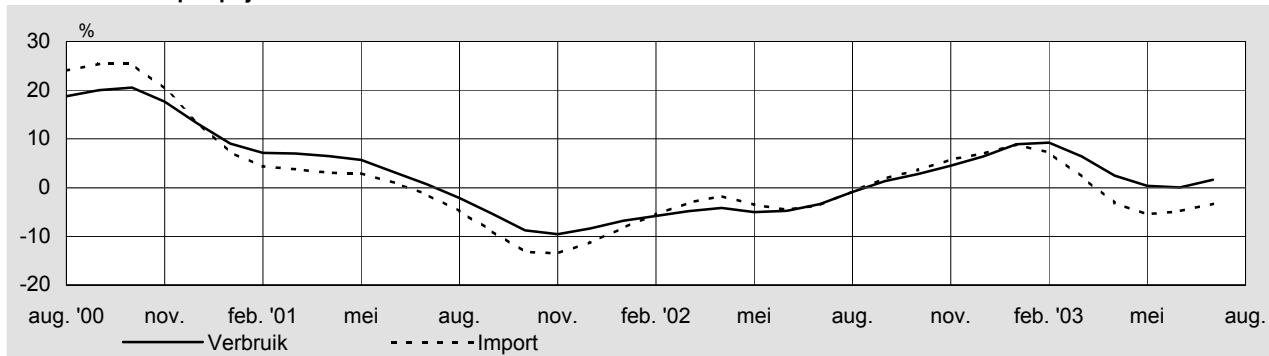
### Omzet



### Afzetprijs



### Verbruiks- en importprijs



Tabel 1.1

## Kerngegevens: Nederland en de industrie

Kerngegevens: Nederland en de industrie													
	Eenheid c.q. basis	jaar		kwartaal				maand				Ontwik- keling <sup>1)</sup>	
		2001	2002	2002		2003		2002		2003			
				2e kw.	3e kw.	1e kw.	2e kw.	jul.	aug.	jun.	jul.		aug.
Industrie													%
Omzet (waarde)	2000=100	100,1	96,9	99,1	95,1	94,4	95,6	95,0	89,9	94,6	91,6	82,8	-7,9
binnenland	2000=100	99,8	97,8	100,2	95,6	94,3	97,3	94,6	90,2	96,0	89,3	80,0	-11,3
buitenland	2000=100	100,3	88,5	98,2	94,7	94,5	94,0	95,4	89,7	93,3	93,7	85,2	-5,0
Ontvangen orders (waarde)	2000=100	100,6	91,9	96,2	87,2	94,5	0,0	92,7	80,2	.	.	.	.
binnenland	2000=100	104,3	91,8	95,9	85,6	97,1	0,0	84,8	83,1	.	.	.	.
buitenland	2000=100	103,3	92,0	96,3	88,2	93,1	0,0	97,2	78,6	.	.	.	.
Afzetprijs	1995=100	115,7	114,5	114,1	115,6	119,1	115,2	114,5	115,3	114,6	114,9	115,9	0,5
binnenland	1995=100	113,4	113,3	113,0	113,7	117,1	115,8	113,1	113,5	115,6	115,7	116,4	2,6
buitenland	1995=100	117,1	115,4	114,8	116,8	120,4	114,9	115,4	116,5	114,0	114,3	115,6	-0,8
Verbruiksprijs	1995=100	121,9	119,6	119,3	120,9	127,2	119,8	119,1	120,3	118,9	119,7	124,6	3,5
import	1995=100	127,9	126,4	127,7	127,8	131,4	120,7	126,3	127,3	119,9	121,6	124,8	-1,9
Productie (volume gemiddelde dag)	2000=100	99,1	97,5	100,9	93,3	96,0	99,2	91,4	87,1	99,4	87,7	86,3	-0,9
Productie (seizoen gecorrigeerd)	2000=100	99,2	97,6	98,5	97,6	97,4	96,7	97,5	97,5	96,9	96,0	94,1	.
Bruto toegevoegde waarde (bp, volume)	2000=100	99,1	97,5	99,4	96,7	94,9	96,4	.	.	.	.	.	-3,0
Vacatures													
openstaand <sup>2)</sup>	1000	23	15	17	11	11	10	.	.	.	.	.	-35,3
ontstaan	1000	91	62	17	13	15	14	.	.	.	.	.	-17,6
vervuld	1000	98	68	19	18	16	15	.	.	.	.	.	-21,1
Aantal bedrijven <sup>3)</sup>	1000	46,1	47,2	.	.	45,9	.	.	.	.	.	.	.
Uitgesproken faillissementen	1	503	602	142	153	168	221	.	.	.	.	.	.
Aantal werkdagen	1	254	254	61	66	63	61	23	22	20	23	21	.
Energieverbruik	PJ	1249	1249	298	299	.	.	.	.	.	.	.	.
Nederland													
Bruto binnenlands product (volume, mp)	2000=100	101,2	101,5	103,6	99,3	99,1	102,4	.	.	.	.	.	-1,2
Gezinsconsumptie (volume)	2000=100	101,4	102,3	103,5	100,3	99,9	102,0	.	.	.	.	.	-1,4
Bedrijfsinvesteringen (volume)	2000=100	98,9	93,3	100,7	81,8	91,3	97,2	.	.	.	.	.	-3,4
Invoer goederen en diensten (volume)	2000=100	102,4	102,1	102,9	99,7	101,7	102,4	.	.	.	.	.	-0,5
Uitvoer goederen en diensten (volume)	2000=100	101,7	101,8	101,1	100,8	100,5	1000	.	.	.	.	.	-1,2
Werkloze beroepsbevolking <sup>4)</sup>	1000	250	302	287	322	377	403	325	322	414	414	413	.
Vacatures													
openstaand <sup>2)</sup>	1000	197	149	162	115	124	125	.	.	.	.	.	-22,8
ontstaan	1000	945	735	200	160	177	175	.	.	.	.	.	-12,5
vervuld	1000	986	777	216	207	174	173	.	.	.	.	.	-19,9
Uitzenduren en uren aan derden <sup>5)</sup>	mln uren	371,0	351,6	88,0	94,9	.	.	.	.	.	.	.	.
Aantal bedrijven <sup>3)</sup>	1000	714,6	713,7	.	.	693,0	.	.	.	.	.	.	.
Uitgesproken faillissementen <sup>6)</sup>	1	4328	4962	1168	1287	1424	1725	.	.	.	.	.	.
Energieverbruik	PJ	3145	3141	693	656	.	.	.	.	.	.	.	.
Consumentenprijsindexcijfers	2000=100	104,2	107,6	107,6	108,0	109,1	19,8	107,4	107,7	109,5	109,7	110,0	.

<sup>1)</sup> Laatste gepubliceerde maand t.o.v. vergelijkbare maand voorgaand jaar. Kwartaalcijfers laatste gepubliceerde kwartaal t.o.v. kwartaal voorgaand jaar.

<sup>2)</sup> Jaarcijfer is gemiddelde.

<sup>3)</sup> Stand per 1 januari.

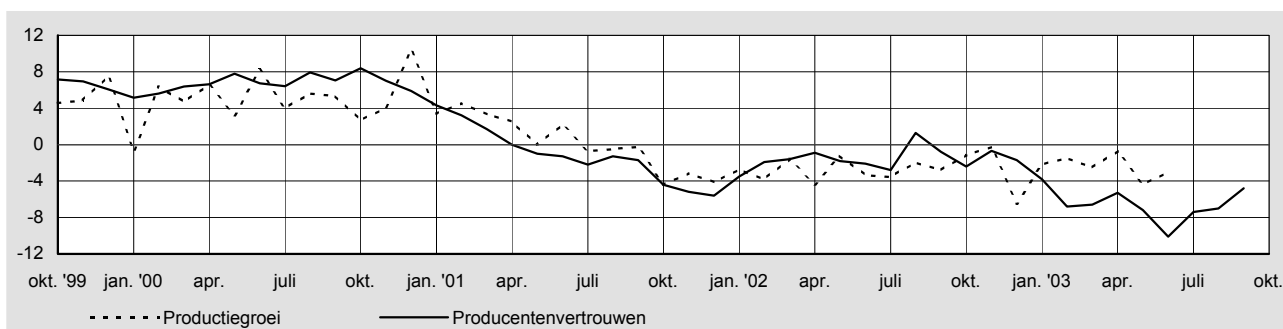
<sup>4)</sup> Kwartaalcijfer, betreft middelste maand van het kwartaal.

<sup>5)</sup> Uitzenduren volgens overeenkomst "voor de duur van de opdracht" en uren van arbeidskrachten in dienst van het uitzendbureau "voor bepaalde of onbepaalde tijd".

<sup>6)</sup> Bedrijven en instellingen.

## Productiegroei en producentenvertrouwen

oktober 1999 - oktober 2003



Tabel 1.2

## Conjunctuurgegevens maand: Nederland en de industrie

	jaar		maand							Gemidd.
	2001	2002	2003							laatste
			mei	jun.	jul.	aug.	sept.	okt.	12 mnd.	
<b>Industrie <sup>1)</sup></b>										
Producentenvertrouwen	-1,1	-1,6	-7,2	-10,1	-7,4	-7,0	-4,8	-3,0	-5,4	
Orderontvangst vorige maand t.o.v. maand daarvoor	-3	1	-3	-7	-10	-5	-7	7	-3	
binnenlandse markt	-1	0	0	-7	-7	-3	-13	9	-3	
buitenlandse markt	-5	1	-6	-8	-16	-7	-3	5	-3	
Bedrijvigheid vorige maand t.o.v. maand daarvoor	-1	2	-4	-5	-5	3	-9	15	-1	
Orderpositie <sup>2)</sup>	96,8	93,1	92,1	91,5	91,4	91,2	90,1	90,4	91,9	
Beoordelingen: <sup>3)</sup>										
orderontvangst	-10	-16	-22	-26	-23	-21	-24	-18	-20	
orderpositie totaal	-8	-12	-20	-23	-20	-18	-19	-17	-18	
orderpositie buitenland	-7	-8	-17	-22	-20	-18	-16	-13	-15	
voorraden gereed product	7	6	8	9	10	9	9	6	8	
Verwachting: <sup>3)</sup>										
bedrijvigheid komende 3 maanden	4	6	-2	-7	-3	2	13	4	1	
verkoopprijs komende 3 maanden	3	4	0	-5	-8	-4	1	0	1	
personeelssterkte komende 3 maanden	-5	-14	-14	-17	-14	-13	-16	-15	-15	
<b>Nederland</b>										
Consumentenvertrouwen	-1	-20	-35	-36	-39	-32	-34	-36	35	
economische klimaat	-25	-39	-56	-58	-63	-49	-49	-54	57	
koopbereidheid	15	-8	-20	-22	-23	-22	-24	-23	20	
CBS-koersindex algemeen	781,7	593,8	409,0	432,8	440,6	460,8	470,7	461,2	439,9	
Gemiddeld rendement staatsleningen (%)	4,8	4,7	3,5	3,3	3,6	3,9	3,9	3,93	3,8	

<sup>1)</sup> Uitkomsten ontleend uit de Conjunctuurttest per maand. Verschil in percentage toegenomen/groot (+) en afgenomen/klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>2)</sup> Indices: juli 2000 = 100. De orderpositie is gemeten in de eerste helft van de verslagmaand.

<sup>3)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste dagen van de verslagmaand.

Tabel 1.3

Conjunctuurtest kwartaal: industrie <sup>1)</sup>

	jaar		kwartaal						Gemidd.
	2002	2003	2002		2003				laatste
			jul.	okt.	jan.	apr.	jul.	okt.	4 kw.
Bezettingsgraad	83,0	81,7	82,9	82,9	82,3	81,9	81,2	81,4	81,7
Productiebelemmeringen <sup>2)</sup>									
geen	79	77	78	78	80	76	76	77	77
stagnatie a.g.v.									
onvoldoende vraag	14	17	14	15	15	18	19	17	17
tekort aan arbeid	2	1	3	2	1	1	1	1	1
te geringe productiecapaciteit	2	2	1	2	1	2	2	1	2
overige belemmeringen	4	3	4	3	3	3	2	4	3
Beoordelingen: <sup>2)</sup>									
productiecapaciteit	8	9	7	8	9	7	10	8	9
Concurrentiepositie afgelopen kwartaal									
binnenlandse markt	0	-2	-3	-1	1	-3	-5	-1	-2
buitenlandse markt									
binnen Europese Unie	-1	-5	-1	-4	0	-4	-7	-8	-5
buiten Europese Unie	-1	-4	0	-3	-1	-4	-6	-3	-4
Verwachting: <sup>2)</sup>									
buitenlandse afzet komend kwartaal	5	-4	6	2	-4	-1	-13	1	-4

<sup>1)</sup> Uitkomsten ontleend uit de Conjunctuurtest per kwartaal. De enquête is ingevuld in de eerste dagen van de eerste maand van het betreffende kwartaal. Verschil in percentage toegenomen/groot (+) en afgenomen/klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>2)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste dagen van het betreffende kwartaal.



## Voedings- en genotmiddelenindustrie

*De omzet van de voedings- en genotmiddelenindustrie komt in augustus 2003 ruim 5 procent lager uit dan in augustus 2002. Het volume van de gemiddelde dagomzet ligt slechts 3 procent lager. De stijging van de bedrijvigheid en de verkopen in september is ongewoon sterk voor de tijd van het jaar. Dat laatste leidt ertoe dat de producenten volgens de uitkomsten van de conjunctuurtest duidelijk positiever zijn over hun verkopen en afzet. Voor het laatste kwartaal van 2003 verwachten de ondernemers een lichte stijging van de buitenlandse afzet, een toename van de bedrijvigheid en gelijkblijvende verkoopprijzen. Ook verwachten veel producenten een daling van het aantal werknemers.*

### *Omzet blijft dalen in augustus*

De voedings- en genotmiddelenindustrie zet in augustus 2003 ruim 5 procent minder om dan in augustus vorig jaar. Op de binnenlandse markt komt de omzet zelfs bijna 7 procent lager uit. De omzetsdaling op de buitenlandse markt is weliswaar minder sterk, maar bedraagt toch nog bijna 4 procent.

Voor de veertiende maand op rij wordt een stijging genoteerd voor de gemiddelde afzetprijs. In augustus ligt deze 2,2 procent hoger dan in dezelfde maand vorig jaar. Voor de binnenlandse afzetprijzen komt de stijging uit op 2,3 procent, terwijl deze op de buitenlandse markt 2,1 procent is.

Het volume van de gemiddelde dagomzet komt slechts 3 procent lager uit. Op de binnenlandse markt ligt dit volume bijna 4,5 procent lager. En doordat de omzet op de buitenlandse markt minder sterk terugvalt, blijft de daling van het volume van de gemiddelde dagomzet op deze markt beperkt tot bijna 1,5 procent.

De marges komen ook in augustus 2003 verder onder druk te staan, doordat de verbruiksprijzen met 8,5 procent veel meer zijn toegenomen dan de afzetprijzen.

### *Bedrijvigheid stijgt ongewoon sterk*

De Conjunctuurtest van oktober 2003 laat zien dat de bedrijvigheid in de voedings- en genotmiddelenindustrie zeer fors stijgt van augustus op september. Dit is een ongewoon sterke ontwikkeling, want een lichte stijging van de bedrijvigheid is gebruikelijk voor deze tijd van het jaar.

Vrijwel de hele branche laat een dergelijke zeer forse stijging zien. Alleen in de zuivelproductenindustrie en de overige voedings- en genotmiddelenindustrie wordt respectievelijk een lichte stijging en een stijging van de bedrijvigheid gemeld.

### *Verkopen stijgen ook sterker dan gebruikelijk*

Uit de conjunctuurtest blijkt dat de buitenlandse verkopen van augustus op september fors stijgen, terwijl een normale stijging verwacht mocht worden. Op de binnenlandse markt is de stijging zelfs zeer fors, terwijl een lichte stijging gebruikelijk is voor deze tijd van het jaar. De totale verkopen komen daarmee in september fors hoger uit dan in augustus. Ook dat is een ongebruikelijke ontwikkeling voor de tijd van het jaar aangezien een lichte stijging van de verkopen verwacht mag worden.

De dranken- en tabaksverwerkende industrie is binnen de branche de enige sector waar de verkopen niet stijgen,

maar stabiel blijven. In de overige voedings- en genotmiddelenindustrie stijgen de verkopen fors en de rest van de branche noteert een zeer forse stijging.

### *Stemming onder producenten verbetert sterk*

Dankzij de ongewoon sterke stijging van de verkopen in september zijn de ondernemers in de voedings- en genotmiddelenindustrie duidelijk positiever over de verkopen en de afzet. Alleen de producenten in de overige voedings- en genotmiddelenindustrie zijn duidelijk minder goed te spreken over hun afzet.

Tenslotte wordt de voorraad gereed product door iets minder ondernemers in de voedings- en genotmiddelenindustrie te groot gevonden, gelet op de te verwachten afzet.

### *Concurrentiepositie binnenland verbetert*

De ondernemers in de branche geven aan dat de binnenlandse concurrentiepositie is verbeterd in het derde kwartaal. Op de buitenlandse markt is de concurrentiepositie binnen de EU echter sterk verslechterd, terwijl deze buiten de EU niet is veranderd.

De ondernemers in de branche geven verder aan dat de bezettingsgraad in oktober 1 procent hoger ligt dan in juli. Bovendien melden iets minder producenten last te hebben van productiebelemmeringen.

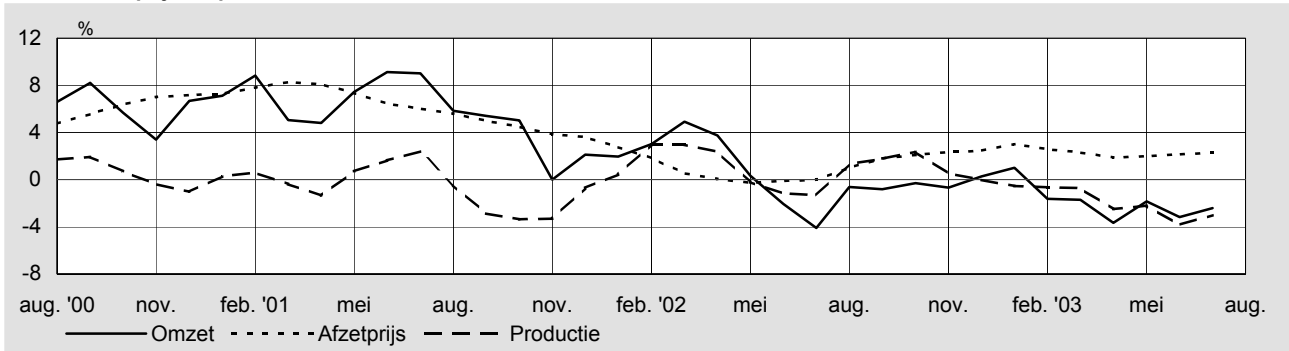
### *Verwachtingen*

Voor het laatste kwartaal van 2003 verwachten de ondernemers in de branche een lichte stijging van de buitenlandse afzet. Ook verwachten zij een iets hogere bedrijvigheid. De uitzondering op de regel vormen de producenten in de zuivelproductenindustrie en de dranken- en tabaksverwerkende industrie. Zij rekenen respectievelijk op een daling en een lichte daling van de bedrijvigheid.

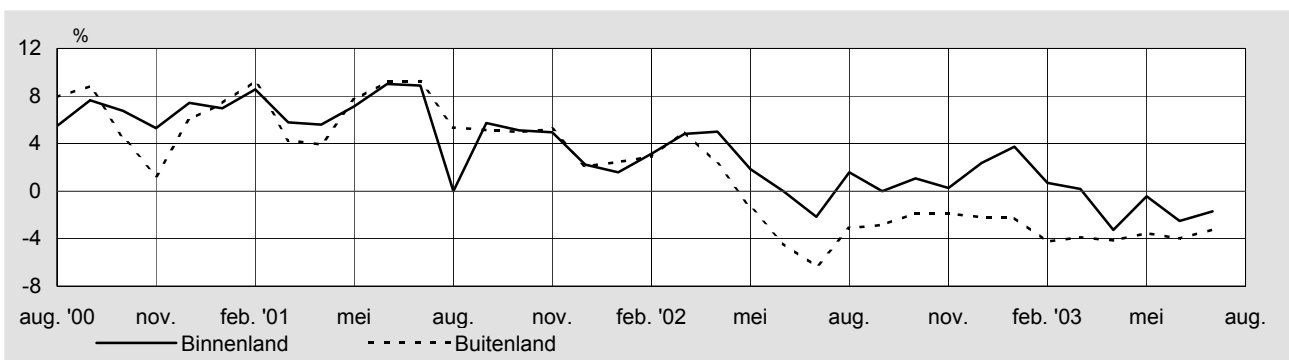
Verder verwachten de ondernemers in de branche gelijkblijvende verkoopprijzen. Producenten in de slachterijen en vleesverwerking en de overige voedings- en genotmiddelenindustrie verwachten daarentegen een daling van de verkoopprijzen.

Tot slot verwachten veel producenten een afname van het aantal werknemers. Alleen de fabrikanten in de zuivelproductenindustrie en de broodfabrieken en bakkerijen verwachten dat het aantal werknemers gelijk blijft.

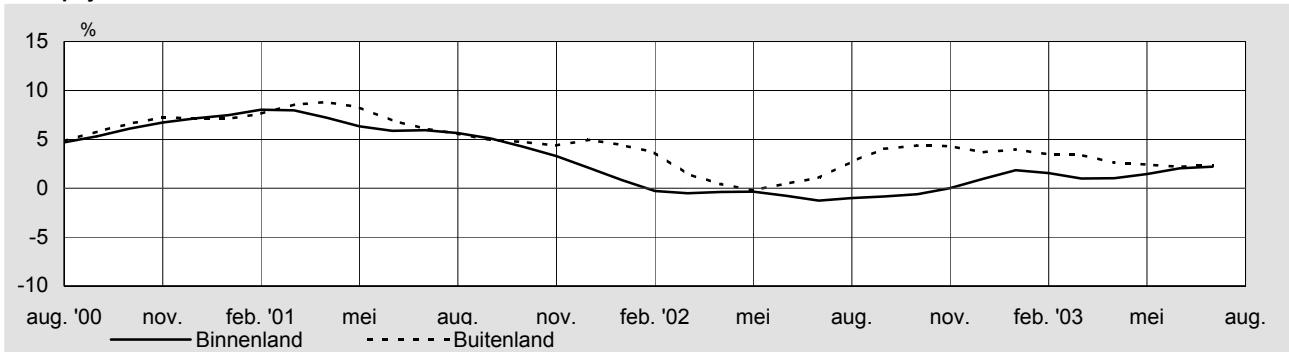
### Omzet, afzetprijs en productie



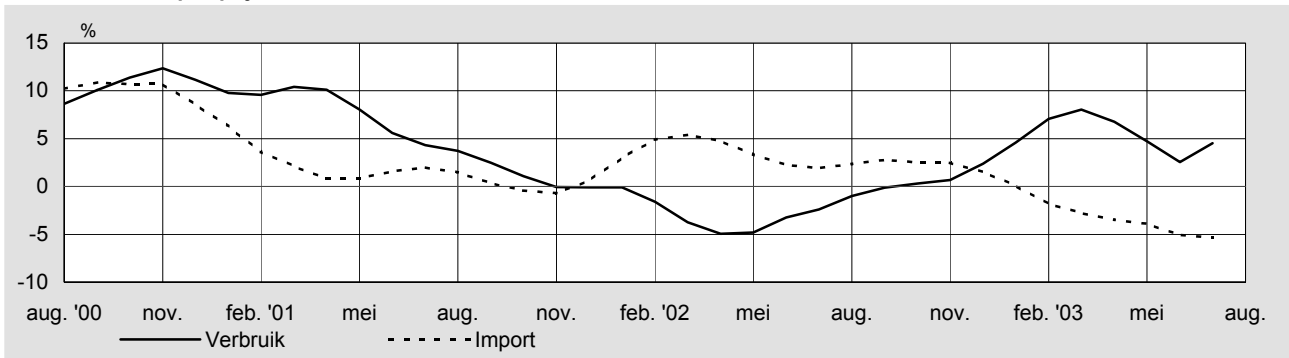
### Omzet



### Afzetprijs



### Verbruiks- en importprijs



**Tabel 2.1**  
**Kerngegevens: Voedings- en genotmiddelenindustrie**

Reinigingsgevens: Voedings- en genotmiddelenindustrie													
	Eenheid	jaar		kwartaal				maand					Ontwik- keling <sup>1)</sup>
		2001	2002	2002		2003		2002		2003			
				2e kw.	3e kw.	1e kw.	2e kw.	jul.	aug.	jun.	jul.	aug.	
													%
Omzet (waarde)	2000=100	106,6	107,0	107,6	105,5	104,4	105,4	107,6	103,9	101,6	105,7	98,3	-5,4
binnenland	2000=100	106,6	108,3	108,9	106,9	106,9	108,0	108,0	106,1	104,0	106,5	99,1	-6,6
buitenland	2000=100	106,7	105,5	106,1	104,0	101,6	102,3	107,1	101,4	98,7	104,7	97,5	-3,8
Afzetprijs	1995=100	112,0	113,3	112,0	113,3	115,5	114,2	112,0	112,9	113,8	114,6	115,4	2,2
binnenland	1995=100	110,4	110,0	109,7	109,8	111,5	111,2	109,3	109,6	111,1	111,8	112,1	2,3
buitenland	1995=100	113,3	116,2	114,0	116,4	118,9	116,7	114,3	115,8	116,1	117,1	118,3	2,1
Verbruiksprijs	1995=100	111,3	109,4	106,9	110,0	116,3	111,9	108,0	109,9	109,8	110,5	119,2	8,5
import	1995=100	114,0	117,7	116,9	117,9	115,7	112,3	117,7	118,7	110,7	110,4	112,8	-5,0
Productie (volume gemiddelde dag)	2000=100	99,4	100,5	100,0	98,4	97,7	97,8	96,2	95,1	100,1	90,6	92,5	6,3
Bruto toegevoegde waarde (bp, vol.)	2000=100	99,3	100,4	99,0	101,5	94,9	95,9						-3,2
Aantal bedrijven <sup>2)</sup>	1000	5,1	4,8			4,7							
Uitgesproken faillissementen		34	54	7	15	23	29						
Aantal werkdagen		254	254	61	66	63	61	23	22	20	23	21	
Energieverbruik	PJ	99	100	23	23	.	.						

<sup>1)</sup> Laatste gepubliceerde maand t.o.v. vergelijkbare maand voorgaand jaar. Kwartaalcijfers laatste gepubliceerde kwartaal t.o.v. kwartaal voorgaand jaar.

<sup>2)</sup> Stand per 1 januari.

**Tabel 2.2**  
**Conjunctuurtest <sup>1)</sup> Voedings- en genotmiddelenindustrie: maand- en kwartaalgegevens**

Conjunctuurtest - Voorzings- en genotmiddelenindustrie: maand- en kwartaalgegevens												
	Eenheid	jaar		maand							Gemidd.	
		2001	2002	2003								laatste 12 mnd.
					mei	jun.	jul.	aug.	sept.	okt.		
<b>Maandgegevens</b>												
Verkoop / orderontvangst vorige maand t.o.v. maand daarvoor		1	3	10	-16	-5	-14	-6	24	-1		
binnenlandse markt		6	4	9	-11	0	-8	-9	31	2		
buitenlandse markt		-5	1	9	-24	-28	-20	-3	17	-6		
Bedrijvigheid vorige maand t.o.v. maand daarvoor		1	1	1	-4	-19	11	-22	29	0		
Beoordeling: <sup>3)</sup>												
verkoop / orderontvangst		-2	-4	-15	-24	-17	-24	-23	-10	-12		
afzet / orderpositie totaal		-7	-10	-19	-23	-22	-27	-24	-14	-16		
afzet / orderpositie buitenland		-4	-8	-24	-29	-28	-32	-27	-11	-18		
voorraden gereed product		6	6	10	16	17	17	13	9	11		
Verwachting: <sup>3)</sup>												
bedrijvigheid komende 3 maanden		4	7	-3	-8	-10	4	15	5	1		
verkoopprijs komende 3 maanden		11	9	6	-1	-1	5	9	2	9		
personeelssterkte komende 3 maanden		1	-6	-12	-13	-12	-14	-22	-16	-14		

jaar		kwartaal						Gemidd.
2002	2003	2002		2003				laatste
		jul.	okt.	jan.	apr.	jul.	okt.	4 kw.

#### Kwartaalgegevens

Bezettingsgraad <sup>4)</sup>	%	83,9	83,7	83,3	84,1	84,6	84,3	82,4	83,4	83,7
Productiebelemmeringen <sup>4)</sup>										
geen	%	83	83	81	82	90	79	79	82	83
stagnatie als gevolg van										
onvoldoende vraag	%	4	10	5	6	3	10	13	13	10
tekort aan arbeid	%	2	1	3	1	1	0	1	0	1
te geringe productiecapaciteit	%	5	3	3	5	2	3	3	3	3
overige belemmeringen	%	7	5	8	6	4	8	4	2	5
Beoordeling productiecapaciteit <sup>4)</sup>										
		4	9	5	7	8	6	9	12	9
Concurrentiepositie afgelopen 3 maanden										
binnenlandse markt		6	4	0	10	5	1	2	9	4
buitenlandse markt binnen de Europese Unie		-6	-12	-4	-18	2	-13	-18	-20	-12
buitenlandse markt buiten de Europese Unie		-3	-3	-6	-3	-1	-2	-6	-2	-3
Verwachting buitenlandse afzet komende 3 maanden		4	-9	4	0	2	-13	-29	5	-9

<sup>1)</sup> De vragen zoals ze in de Conjunctuurtest worden gesteld, zijn te vinden in de alfabetische begrippenlijst.

<sup>2)</sup> Verschil in percentage toegenomen / groot (+) en afgenomen / klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>3)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste helft van de verslagmaand.

<sup>4)</sup> Het kwartaalcijfer heeft betrekking op de eerste helft van de eerste maand (verslagmaand) van het betreffende kwartaal.



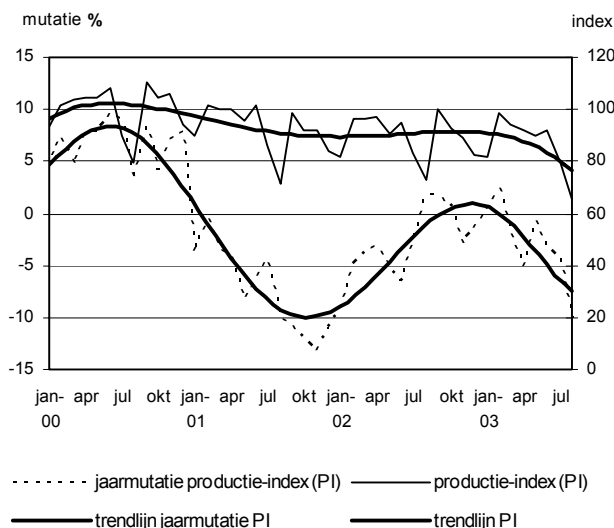
## Textiel-, kleding- en lederindustrie

In augustus is de omzet van de textiel-, kleding- en lederindustrie 21 procent lager dan in augustus 2002. Uit de Conjunctuurtest van oktober blijkt dat de concurrentiepositie van de branche in het derde kwartaal ten opzichte van het kwartaal daarvoor verder is verslechterd. Voor het laatste kwartaal van dit jaar verwachten de ondernemers uit de branche een afname van zowel de bedrijvigheid als de werkgelegenheid. De verkoopprijzen blijven naar verwachting stabiel.

### Omzet veel lager

De omzet van de branche ligt in augustus 21 procent lager dan in augustus 2002. Deze ontwikkeling deed zich in gelijke mate voor op zowel de binnenlandse als de buitenlandse markt. Dit jaar telt augustus echter een werkdag minder, zodat het volume van de gemiddelde dagomzet in mindere mate daalde, en wel met bijna 18 procent. Binnen de branche was de daling van de omzet in de kledingindustrie met ruim 35 procent het grootst. Vooral in het buitenland werd minder omgezet. De leder- en schoenenindustrie zag de omzet dalen met ruim 25 procent. Door de tegenvallende resultaten van de laatste jaren is ook de productie van de branche afgenomen. Het huidige productieniveau ligt ongeveer 20 procent onder het niveau van januari 2000.

*Productie-index textiel-, kleding- en lederindustrie. (niveau en procentuele mutatie op jaarbasis)*



Na een stabilisatie van het productieniveau in de tweede helft van 2002, begint de productie opnieuw te dalen. In augustus van dit jaar lag het volume van de gemiddelde dagproductie 10 procent onder dat van vorig jaar augustus.

Het niveau van de verkoopprijzen is in augustus 0,8 procent hoger dan een jaar eerder. De verbruiksprijs steeg in deze periode met 0,1 procent nauwelijks. Binnen de textielindustrie liggen zowel de verkoopprijzen als de verbruiksprijs 0,6 procent hoger. In de kledingindustrie was de gemiddelde verkoopprijs 1,6 procent hoger, terwijl de verbruiksprijs 1,1 procent lager uitkwam. In de leder- en schoenenindustrie was de gemiddelde verkoopprijs 0,1 procent hoger. De verbruiksprijs was 0,2 procent lager.

### Concurrentiepositie branche verslechtert verder

In de Conjunctuurtest van oktober geven de ondernemers uit de branche aan dat de concurrentiepositie in het derde kwartaal opnieuw is verslechterd ten opzichte van het tweede kwartaal. Deze verslechtering is merkbaar binnen alle onderdelen van de branche, zowel op de binnenlandse als op de buitenlandse markt. De bezettingsgraad daalde in alle onderdelen van de branche. Per saldo kwam de bezettingsgraad aan het eind van het derde kwartaal uit op 79,2. Dat is 0,6 procent lager dan in het voorgaande kwartaal. Ruim 20 procent van de branche ondervindt belemmeringen in de productie, voornamelijk als gevolg van onvoldoende vraag.

Uit de Conjunctuurtest blijkt verder dat de bedrijvigheid in september niet is toegenomen ten opzichte van augustus. Dit is teleurstellend omdat op grond van normale seizoensbewegingen een toename van de bedrijvigheid verwacht had mogen worden. Eenzelfde beeld vertoont de ontwikkeling van de orderportefeuille. Per saldo lag de orderontvangst ongeveer op het niveau van augustus. Op grond van seizoensinvloeden had echter een grotere orderontvangst verwacht mogen worden. Alleen binnen de leder- en schoenenindustrie nam de orderportefeuille toe, vooral door meer orders uit het buitenland.

### Stemming onveranderd negatief

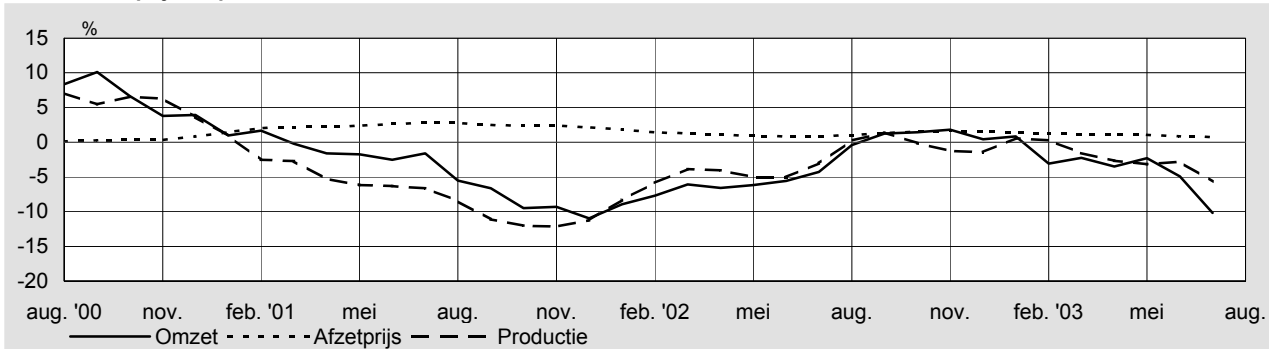
De index voor de orderpositie van de branche steeg na correctie voor seizoenseffecten met 0,2 punt tot 84. Binnen de textielindustrie daalde deze index echter met 1,3 punt tot 83,4. In de kledingindustrie steeg hij met 0,4 punt tot 80,8. De stemming onder de ondernemers in de branche over orderontvangst en orderportefeuille blijft onveranderd negatief. Alleen binnen de leder- en schoenenindustrie waren de ondernemers iets beter te spreken over de orderontvangst. In september vonden iets minder ondernemers dan in augustus de voorraad gereed product te groot gelet op de verwachte afzet. Alleen in de kledingindustrie vonden meer ondernemers de voorraad aan de grote kant.

### Verwachtingen

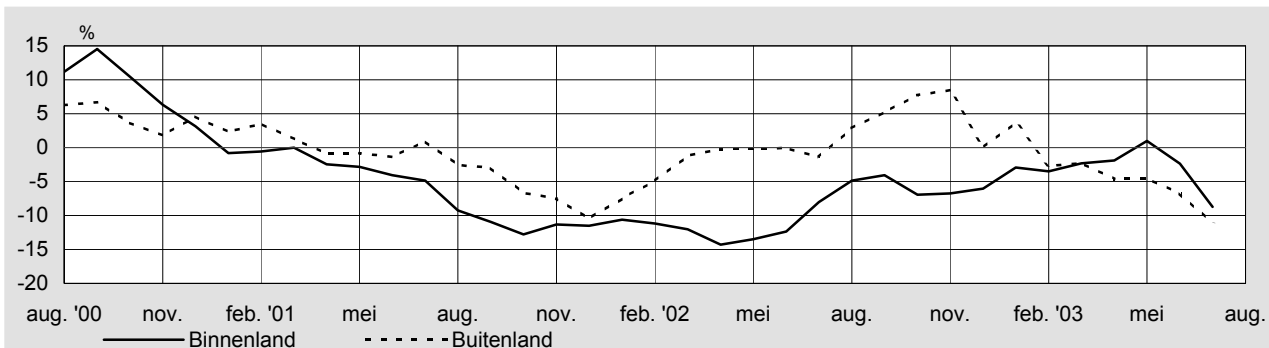
Voor het vierde kwartaal van 2003 verwacht per saldo 20 procent van de ondernemers dat de werkgelegenheid in de branche verder zal afnemen. In de textielindustrie verwacht per saldo één op de vier ondernemers een afname van de bedrijvigheid, maar in de kledingindustrie denken de ondernemers dat deze zal toenemen. Per saldo één op de vier ondernemers een afname van de bedrijvigheid, maar in de kledingindustrie denken de meeste ondernemers dat deze zal toenemen. Voor het vierde kwartaal verwachten de ondernemers een stabiel prijsniveau. Met uitzondering van de kledingindustrie verwachten ondernemers in de branche dat de buitenlandse afzet in het vierde kwartaal iets minder zal zijn dan in het derde kwartaal.

Procentuele ontwikkeling t.o.v. dezelfde periode voorgaand jaar gecentreerd gemiddelde  
(3-maands voortschrijdend gecentreerd gemiddelde)

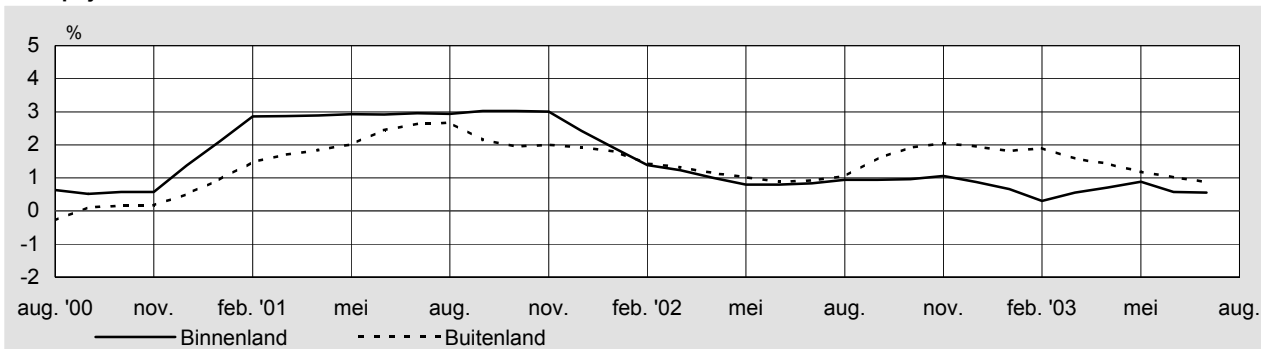
### Omzet, afzetprijs en productie



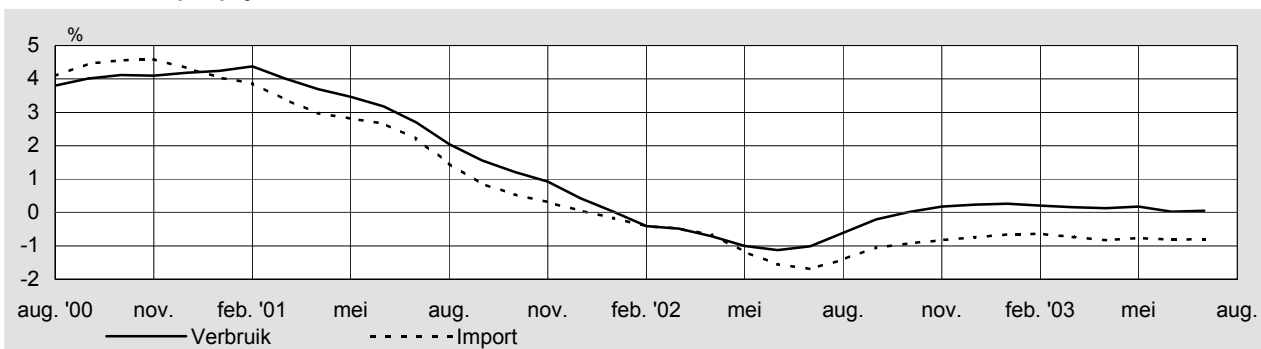
### Omzet



### Afzetprijs



### Verbruiks- en importprijs



**Tabel 3.1**  
**Kerngegevens: Textiel-, kleding-, leder- en schoenindustrie**

Kerngegevens: Textiel-, kleding-, leder- en schoenindustrie													
	Eenheid	jaar		kwartaal				maand					Ontwik- keling <sup>1)</sup>
		2001	2002	2002		2003		2002		2003			
				2e kw.	3e kw.	1e kw.	2e kw.	jul.	aug.	jun.	jul.	aug.	
													%
Omzet (waarde)	2000=100	96,2	92,9	92,4	90,1	94,2	90,3	88,0	83,4	90,7	81,6	65,9	-21,0
binnenland	2000=100	94,0	85,1	84,7	81,2	89,1	85,5	80,9	76,5	87,5	72,4	60,6	-20,8
buitenland	2000=100	98,1	99,3	98,8	97,4	98,4	94,3	93,9	89,1	93,4	89,1	70,4	-21,0
Ontvangen orders (waarde)	2000=100	100,6	92,8	91,9	88,1	92,9	0,0	84,0	82,1	.	.	.	
binnenland	2000=100	101,4	84,4	83,8	78,2	87,5	0,0	75,9	75,2	.	.	.	
buitenland	2000=100	106,5	99,8	98,6	96,4	97,3	0,0	90,8	87,9	.	.	.	
Afzetprijs	1995=100	103,8	105,1	105,0	105,1	106,0	106,1	105,1	105,1	106,0	105,6	105,9	0,8
binnenland	1995=100	102,6	103,7	103,5	103,6	104,1	104,4	103,6	103,5	104,4	103,8	104,2	0,7
buitenland	1995=100	104,7	106,1	106,0	106,1	107,4	107,2	106,1	106,2	107,2	106,8	107,0	0,8
Verbruiksprijs	1995=100	107,5	107,0	106,8	106,9	107,3	107,0	106,7	106,7	106,8	106,4	106,8	0,1
import	1995=100	110,0	109,0	109,1	108,6	108,7	108,2	108,5	108,6	107,8	107,5	107,6	-0,9
Productie (volume gemiddelde dag)	2000=100	92,7	89,8	94,3	85,6	91,7	91,3	83,4	72,9	91,7	79,8	65,6	-10,0
Bruto toegevoegde waarde (bp, vol.)	2000=100	91,8	89,8	91,5	92,4	85,9	87,6						-4,4
Aantal bedrijven <sup>2)</sup>	1000	3,3	3,1			3,0							
Uitgesproken faillissementen	1	25	50	11	10	14	8						
Aantal werkdagen	1	254	254	61	66	63	61	23	22	20	23	21	
Energieverbruik	PJ	8	8	2	1	.	.						

<sup>1)</sup> Laatste gepubliceerde maand t.o.v. vergelijkbare maand voorgaand jaar. Kwartaalcijfers laatste gepubliceerde kwartaal t.o.v. kwartaal voorgaand jaar.

<sup>2)</sup> Stand per 1 januari.

**Tabel 3.2**  
**Conjunctuurtest <sup>1)</sup> Textiel-, kleding-, leder- en schoenindustrie: maand- en kwartaalgegevens**

	Eenheid	jaar		maand							Gemidd. laatste 12 mnd.
		2001	2002	2003							
					mei	jun.	jul.	aug.	sept.	okt.	
Maandgegevens											
Orderontvangst vorige maand t.o.v. maand daarvoor		-1	-4	-15	-27	-17	-5	-3	3	-10	
binnenlandse markt		-2	-5	-11	-22	-24	-5	-5	-1	-13	
buitenlandse markt		-3	-6	-20	-34	-10	-5	-2	6	-9	
Bedrijvigheid vorige maand t.o.v. maand daarvoor		-1	-2	-15	-15	1	-8	-5	0	-6	
Orderpositie (indices: juli 2000 = 100)		98,0	94,3	85,9	85,0	83,5	82,8	83,3	83,5	86,5	
Beoordeling: <sup>3)</sup>											
orderontvangst		-7	-15	-31	-34	-33	-29	-30	-29	-26	
orderpositie totaal		-3	-15	-31	-32	-33	-30	-30	-29	-26	
orderpositie buitenland		-1	-14	-25	-26	-27	-27	-29	-28	-23	
voorraden gereed product		15	13	11	12	11	10	14	13	12	
Verwachting: <sup>3)</sup>											
bedrijvigheid komende 3 maanden		4	0	-9	-6	-11	3	1	-15	-4	
verkoopprijs komende 3 maanden		10	9	4	2	1	2	0	-3	6	
personeelssterkte komende 3 maanden		-7	-17	-18	-20	-14	-13	-15	-19	-17	
		jaar		kwartaal							Gemidd.
		2002	2003	2002	2003						laatste
				jul.	okt.	jan.	apr.	jul.	okt.	4 kw.	
Kwartaalgegevens											
Bezettingsgraad <sup>4)</sup>	%	82,6	80,4	82,7	82,5	82,1	80,3	79,9	79,3	80,4	
Productiebelemmeringen <sup>4)</sup>											
geen	%	79	80	80	78	82	81	78	79	80	
stagnatie als gevolg van											
onvoldoende vraag	%	11	16	10	15	15	16	17	17	16	
tekort aan arbeid	%	2	0	4	1	0	0	0	0	0	
te geringe productiecapaciteit	%	2	1	1	1	0	1	1	1	1	
overige belemmeringen	%	6	3	5	5	3	2	4	3	3	
Beoordeling productiecapaciteit <sup>4)</sup>		3	6	3	4	7	6	4	5	6	
Concurrentiepositie afgelopen 3 maanden											
binnenlandse markt		-5	-8	-6	-8	-4	-4	-11	-12	-8	
buitenlandse markt binnen de Europese Unie		-8	-3	-13	-6	-5	3	-1	-9	-3	
buitenlandse markt buiten de Europese Unie		-3	-3	-8	-3	3	0	-6	-10	-3	
Verwachting buitenlandse afzet komende 3 maanden		5	6	6	1	15	11	0	-4	6	

<sup>1)</sup> De vragen zoals ze in de Conjunctuurtest worden gesteld, zijn te vinden in de alfabetische begrippenlijst.

<sup>2)</sup> Verschil in percentage toegenomen / groot (+) en afgenomen / klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>3)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste helft van de verslagmaand.

<sup>4)</sup> Het kwartaalcijfer heeft betrekking op de eerste helft van de eerste maand (verslagmaand) van het betreffende kwartaal.





## Papier- en grafische industrie

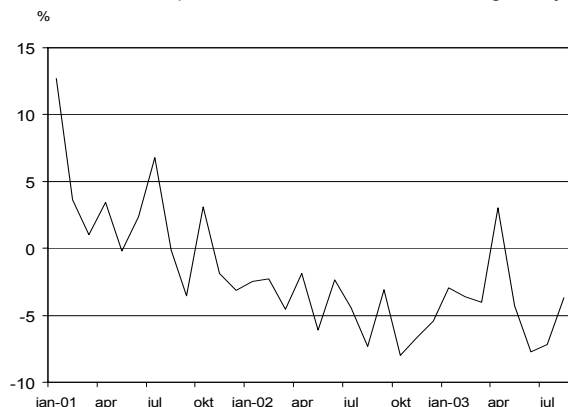
De omzet van de papier- en grafische industrie ligt in augustus 2003 bijna 4 procent lager dan in augustus 2002. Uit de Conjunctuurtest blijkt dat per saldo bijna een vijfde van de ondernemers in de papier- en grafische industrie voor het vierde kwartaal een toename van de bedrijvigheid verwacht. Per saldo een op de vier ondernemers voorziet een daling van het personeelsbestand. En bijna één op de zeven ondernemers verwacht dat de prijzen zullen dalen.

### Lagere omzet houdt aan

De omzet van de papier- en grafische industrie ligt in augustus 2003 bijna 4 procent lager dan in augustus 2002. In het binnenland is de omzet ruim 5 procent lager dan vorig jaar. In het buitenland is 0,6 procent meer omzet gerealiseerd. In augustus 2003 is de omzet van de papierindustrie bijna 7 procent lager dan augustus 2002. De grafische industrie doet het wat beter, maar de omzet daalt ook hier met bijna 2 procent.

Lichtpunt in de ontwikkeling is dat de omzet naar het buitenland in de grafische industrie in deze maand met 20 procent is toegenomen. De voorgaande 13 maanden gaven telkens een lagere omzet te zien.

Omzetontwikkeling papier- en grafische industrie (procentuele mutatie ten opzichte van dezelfde maand voorgaand jaar)



De ontwikkeling van het volume van de gemiddelde dagomzet is in augustus positief. Deze indicator stijgt in augustus 2003 ten opzichte van augustus 2002 met bijna 3 procent. In het binnenland steeg het volume van de gemiddelde dagomzet met 0,9 procent, in het buitenland steeg dit volume met bijna 8 procent. De afzetprijzen zijn in augustus 2 procent lager ten opzichte van augustus 2002. De verbruiksprijzen lagen in augustus 1,2 procent lager.

### Bedrijvigheid neemt toe

Uit de Conjunctuurtest van oktober blijkt dat de bedrijvigheid van augustus op september volgens bijna de helft van de ondernemers is toegenomen. Daartegenover meldt 20% echter een afgenomen bedrijvigheid. De orderontvangsten zijn in de gehele branche stabiel gebleven. Die uit het buitenland zijn toegenomen.

De index van de orderpositie daalt met 0,2 indexpunten tot 87,6. Gecorrigeerd voor het seizoen daalt de index met 0,4 indexpunten tot 86,9. De stemming bij de ondernemers over de orderontvangst is iets verbeterd. Over de orderpositie is men minder tevreden. Uit de kwartaalvragen van de Conjunctuurtest van oktober blijkt dat de concurrentiepositie op zowel de binnenlandse als de buitenlandse markt binnen de EU in het derde kwartaal sterk is verslechterd, vergeleken met het tweede kwartaal. De productiebelemmeringen zijn afgenomen van juli op september. Bij 72 procent van de ondernemers (+9 procent) wordt er geen productiebelemmering gezien. Bij 28 procent blijven productiebelemmeringen aanwezig, vooral door onvoldoende vraag.

### 1. Papierindustrie

Voor de vierde keer op rij ligt de omzet in de papierindustrie lager. In augustus 2003 bedraagt de daling ten opzichte van augustus 2002 bijna 7 procent en is vrijwel even groot in het binnenland als in het buitenland. Het volume van de gemiddelde dagomzet is 0,3 procent hoger.

Verder blijkt uit de Conjunctuurtest van oktober, dat van augustus op september de bedrijvigheid licht is toegenomen. Daarnaast zijn de orderontvangsten, zowel uit het binnen- als het buitenland volgens bijna 40% van de ondernemers toegenomen. Daartegenover staat dat één op de zes ondernemers een afname heeft waargenomen.

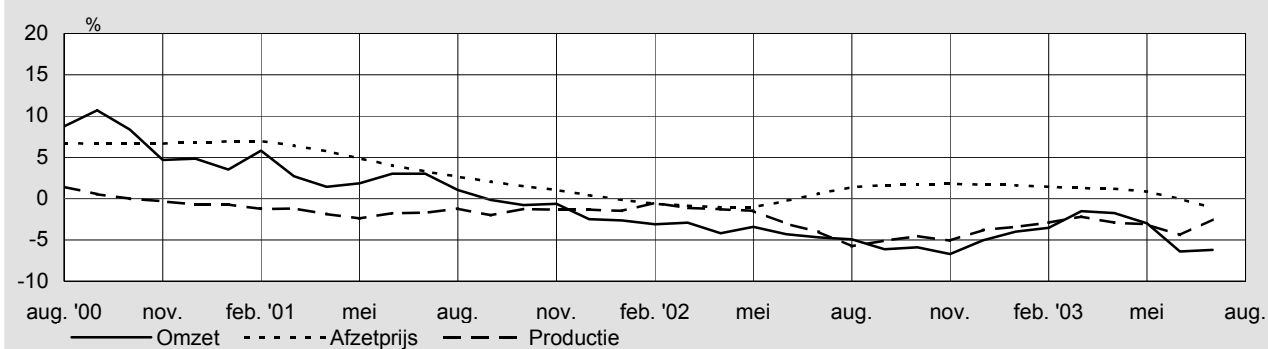
### 2. Grafische industrie

In de grafische industrie ligt de omzet in augustus bijna 2 procent lager dan een jaar eerder. Het volume van de gemiddelde dagomzet is 4,5 procent groter. Uit de Conjunctuurtest van oktober blijkt dat de bedrijvigheid van augustus op september volgens meer dan de helft van de ondernemers is gestegen. Één op de vijf meldt echter een daling. De orderontvangst is zowel in het binnen- als het buitenland vrijwel gelijk gebleven, maar blijft achter bij wat op grond van seizoensinvloeden verwacht mocht worden. De stemming onder de ondernemers over de orderpositie is dan ook fors verslechterd.

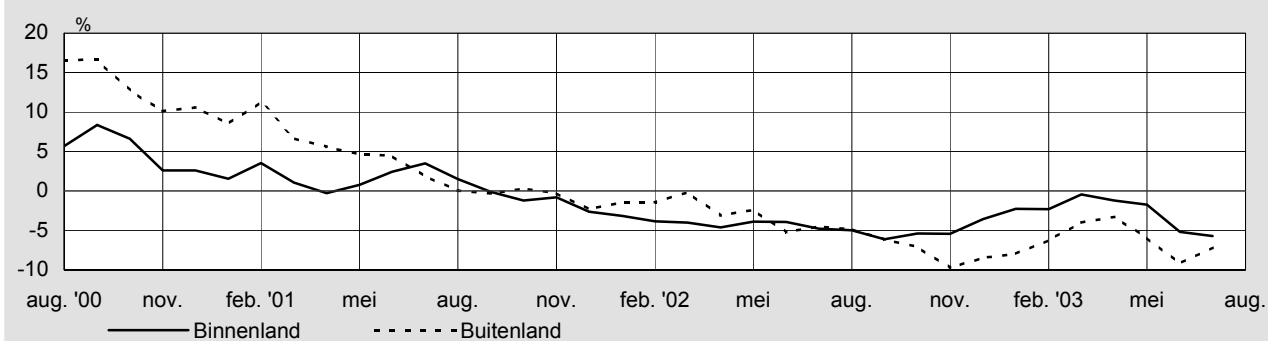
### Verwachtingen

De ondernemers spreken zich in de Conjunctuurtest op enkele punten uit over hun verwachtingen voor oktober tot en met december 2003. In de gehele branche wordt per saldo door ruim een op de vijf producenten een toename van de bedrijvigheid verwacht. Dit gevoel bestaat zowel bij de ondernemers in de papier- als in de grafische industrie. Dit is de derde keer op rij dat dit signaal wordt afgegeven in de grafische industrie. Tegelijkertijd wordt in de papierindustrie maar vooral ook in de grafische industrie een vermindering van het personeelsbestand verwacht. Per saldo één op de zeven ondernemers is van mening dat de verkoopprijzen zullen dalen blijven.

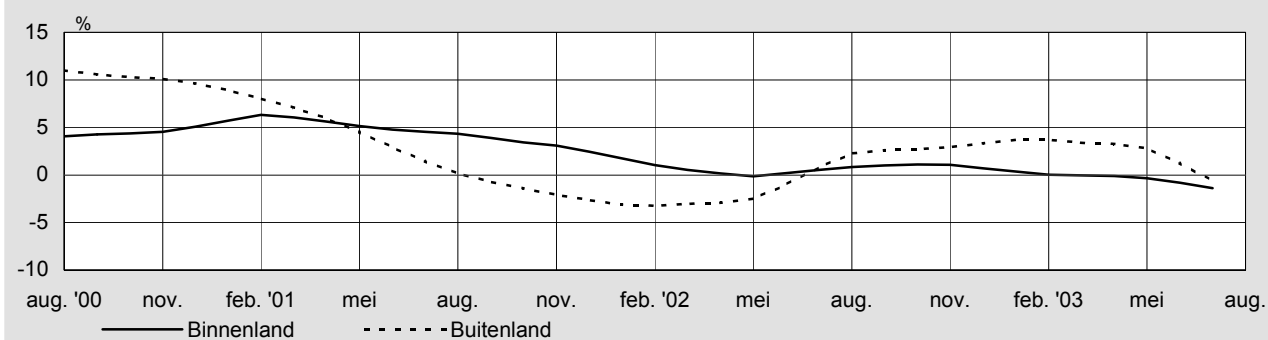
### Omzet, afzetprijs en productie



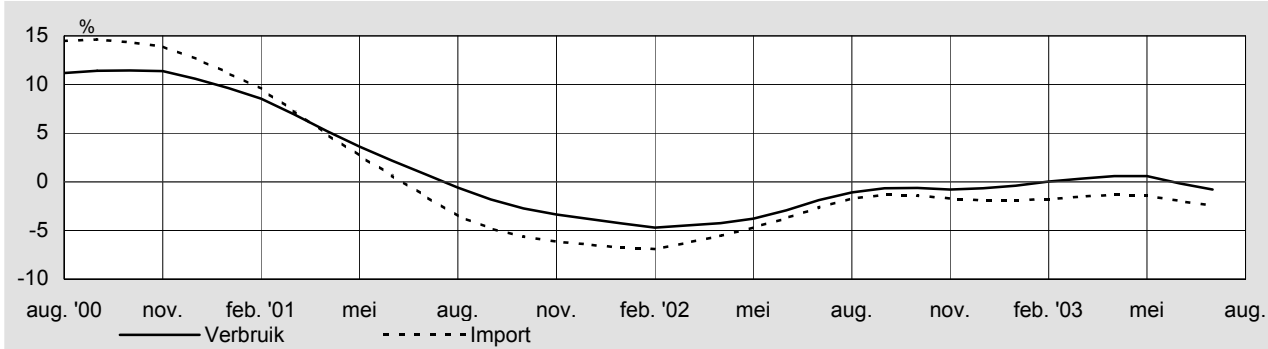
### Omzet



### Afzetprijs



### Verbruiks- en importprijs



**Tabel 4.1**  
**Kerngegevens: Papier- en grafische industrie**

Kerngegevens: Papier- en granscane maats													
	Eenheid	jaar		kwartaal				maand					Ontwik- keling <sup>1)</sup>
		2001	2002	2002		2003		2002		2003			
				2e kw.	3e kw.	1e kw.	2e kw.	jul.	aug.	jun.	jul.	aug.	
													%
Omzet (waarde)	2000=100	101,8	97,1	98,6	93,8	92,6	95,5	94,4	88,8	92,5	87,6	85,5	-3,7
binnenland	2000=100	101,0	96,4	98,1	92,9	91,2	96,3	93,1	88,6	93,7	87,4	83,8	-5,4
buitenland	2000=100	103,6	98,8	99,6	95,9	96,1	93,7	97,5	89,1	89,8	88,1	89,6	0,6
Ontvangen orders (waarde)	2000=100	107,8	100,8	103,9	98,3	103,4	0,0	101,6	89,9	.	.	.	
binnenland	2000=100	112,1	101,2	106,9	95,5	102,3	0,0	99,5	88,6	.	.	.	
buitenland	2000=100	111,8	100,4	101,4	100,5	104,3	0,0	103,2	90,9	.	.	.	
Afzetprijs	1995=100	105,1	105,5	104,2	106,3	106,5	105,1	106,2	106,3	104,9	104,5	104,2	-2,0
binnenland	1995=100	104,5	105,2	104,5	105,3	105,7	104,1	105,2	105,3	104,0	103,5	103,3	-1,8
buitenland	1995=100	106,0	105,8	103,9	108,0	107,7	106,8	107,8	108,0	106,4	106,0	105,7	-2,1
Verbruiksprijs	1995=100	102,6	99,9	99,3	100,3	99,9	99,9	100,0	100,3	99,8	98,8	99,1	-1,2
import	1995=100	103,1	99,2	99,1	99,4	97,6	97,7	99,3	99,3	97,4	96,6	96,6	-2,7
Productie (volume gemiddelde dag)	2000=100	98,5	95,3	99,2	88,7	90,2	96,1	85,4	84,2	95,0	82,2	86,3	2,5
Bruto toegevoegde waarde (bp, vol.)	2000=100	98,5	95,4	94,3	92,0	87,6	89,1						-5,4
Aantal bedrijven <sup>3)</sup>	1000	7,1	7,4			7,2							
Uitgesproken faillissementen		109	93	18	24	30	38						
Aantal werkdagen		254	254	61	66	63	61	23	22	20	23	21	
Energieverbruik	PJ	41	42	10	10	.	.						

<sup>1)</sup> Laatste gepubliceerde maand t.o.v. vergelijkbare maand voorgaand jaar. Kwartaalcijfers laatste gepubliceerde kwartaal t.o.v. kwartaal voorgaand jaar.

<sup>2)</sup> Uitkomsten hebben betrekking op de ontvangen orders in de papierindustrie.

<sup>3)</sup> Stand per 1 januari.

**Tabel 4.2**  
**Conjunctuurtest <sup>1)</sup> Papier- en grafische industrie: maand- en kwartaalgegevens**

	Eenheid	jaar		maand							Gemidd.
		2001	2002	2003							laatste
				mei	jun.	jul.	aug.	sept.	okt.	12 mnd.	
Maandgegevens											
Orderontvangst vorige maand t.o.v. maand daarvoor		0	1	-4	-8	-21	-12	-9	3	-4	
binnenlandse markt		3	1	1	-5	-22	-12	-13	1	-3	
buitenlandse markt		-8	-2	-21	-12	-8	-19	-8	9	-8	
Bedrijvigheid vorige maand t.o.v. maand daarvoor		9	3	-3	-10	-10	-14	-11	25	-1	
Orderpositie (indices: juli 2000 = 100)		97,5	95,0	89,9	89,5	89,3	89,1	87,8	87,6	91,7	
Beoordeling: <sup>3)</sup>											
orderontvangst		-17	-28	-33	-33	-31	-27	-35	-30	-33	
orderpositie totaal		-20	-16	-28	-27	-28	-25	-27	-29	-27	
orderpositie buitenland		-22	-7	-31	-32	-31	-30	-34	-30	-26	
voorraden gereed product		3	2	3	3	4	3	3	6	3	
Verwachting: <sup>3)</sup>											
bedrijvigheid komende 3 maanden		10	1	-6	-28	-10	14	41	19	-2	
verkoopprijs komende 3 maanden		-7	-7	-8	-7	-14	-13	-4	-14	-13	
personeelssterkte komende 3 maanden		-1	-18	-8	-24	-29	-21	-21	-24	-24	
		jaar	kwartaal								Gemidd.
		2002	2003	2002	2003						laatste
				jul.	okt.	jan.	apr.	jul.	okt.	4 kw.	
Kwartaalgegevens											
Bezettingsgraad <sup>4)</sup>	%	87,6	85,5	87,3	86,5	87,1	85,6	84,8	84,6	85,5	
Productiebelemmeringen <sup>4)</sup>											
geen	%	78	67	72	75	69	63	63	72	67	
stagnatie als gevolg van											
onvoldoende vraag	%	16	30	23	17	27	34	34	25	30	
tekort aan arbeid	%	4	0	4	6	0	0	1	0	0	
te geringe productiecapaciteit	%	1	1	1	1	1	1	1	2	1	
overige belemmeringen	%	2	2	0	1	3	2	1	1	2	
Beoordeling productiecapaciteit <sup>4)</sup>		-1	-2	-2	-1	-2	-3	1	-5	-2	
Concurrentiepositie afgelopen 3 maanden											
binnenlandse markt		7	-15	-3	-4	0	-16	-23	-20	-15	
buitenlandse markt binnen de Europese Unie		10	-22	-10	3	4	-34	-26	-33	-22	
buitenlandse markt buiten de Europese Unie		4	-4	-8	-8	0	-8	-2	-5	-4	
Verwachting buitenlandse afzet komende 3 maanden		-2	-8	-22	6	-19	-4	-4	-4	-8	

<sup>1)</sup> De vragen zoals ze in de Conjunctuurtest worden gesteld, zijn te vinden in de alfabetische begrippenlijst.

<sup>2)</sup> Verschil in percentage toegenomen / groot (+) en afgenomen / klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>3)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste helft van de verslagmaand.

<sup>4)</sup> Het kwartaalcijfer heeft betrekking op de eerste helft van de eerste maand (verslagmaand) van het betreffende kwartaal.



## **Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie**

*In augustus 2003 is de omzet van deze branche bijna 3,5 procent kleiner in vergelijking met dezelfde maand een jaar eerder. De bedrijvigheid is van augustus op september 2003 stabiel gebleven, terwijl de productie enigszins is toegenomen. Voor oktober tot en met december 2003 verwachten de ondernemers een stabiele bedrijvigheid en een stijging van de prijzen. Ze verwachten echter wel een afname van de personeelssterkte.*

### *Omzet is lager in augustus*

De omzet is in augustus bijna 3,5 procent lager dan in dezelfde maand in 2002. Op de binnenlandse markt is de omzet bijna 12 procent gedaald, terwijl de afzetprijzen op deze markt 4,2 procent hoger zijn. Op de buitenlandse markt daarentegen is de omzet met bijna 1 procent toegenomen. Voor het buitenland zijn echter 2,2 procent lagere afzetprijzen berekend. De importprijzen zijn in augustus 0,6 procent lager. De totale verbruiksprijs is echter 1,6 procent hoger.

Gecorrigeerd voor het prijs- en het werkdageffect is het volume van de gemiddelde dagomzet in augustus dit jaar bijna 2 procent hoger dan in dezelfde maand een jaar eerder. De ontwikkelingen op de binnenlandse en de buitenlandse markt verschillen sterk. Op de binnenlandse markt is het volume van de gemiddelde dagomzet ruim 11 procent lager, terwijl dit op de buitenlandse markt bijna 8 procent hoger is.

### *Productie neemt toe*

Het volume van de gemiddelde dagproductie van de aardolie-, chemische-, rubber- en kunststofverwerkende industrie is in augustus 6,3 procent hoger dan in augustus 2002.

### *Bedrijvigheid blijft stabiel*

Uit de Conjunctuurtest van oktober 2003 blijkt dat de bedrijvigheid in de branche van augustus op september stabiel is gebleven. In de chemische industrie is de bedrijvigheid licht afgenomen. In de kunststofverwerkende industrie echter is de bedrijvigheid volgens een ruime meerderheid van de ondernemers in deze sector toegenomen.

### *Orderontvangst in september gelijk*

De totale orderontvangst in deze branche zijn in september, ten opzichte van de vorige maand, gelijk gebleven. Terwijl de buitenlandse orderontvangsten eveneens

onveranderd bleven, zijn de binnenlandse orderontvangsten licht toegenomen. In de chemische industrie zijn de totale orderontvangsten van augustus op september enigszins toegenomen. Dit geldt zowel voor de binnenlandse als buitenlandse orderontvangsten. In de kunststofverwerkende industrie zijn de buitenlandse orderontvangsten ook toegenomen. De binnenlandse orders zijn zelfs volgens meer dan de helft van de ondernemers gestegen. In het derde kwartaal is de concurrentiepositie op de binnenlandse markt gelijk gebleven. Op de buitenlandse markt is deze positie zowel binnen als buiten de EU stabiel gebleven.

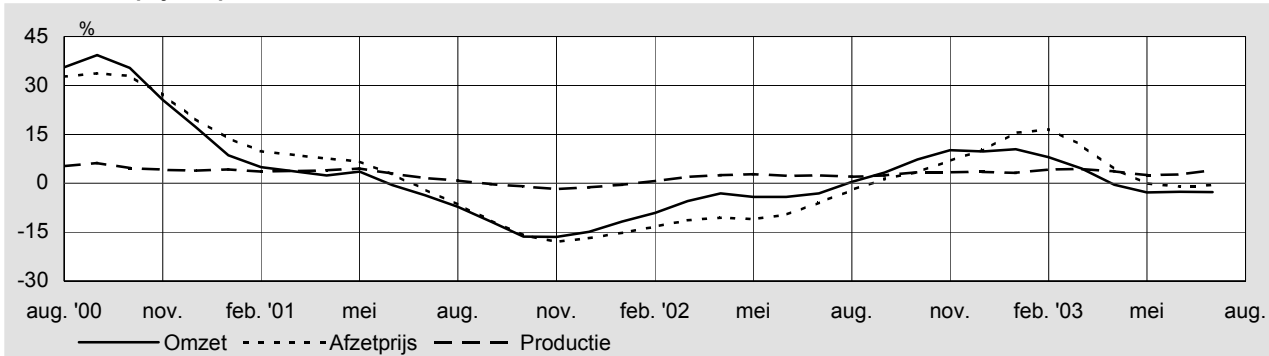
### *Stemming onder ondernemers verbetert iets*

Over de orderpositie is van september op oktober de stemming verbeterd onder de ondernemers in de aardolie-, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie. De index van de orderpositie is toegenomen van 95,8 naar 96,7. Voor wat betreft de orderontvangst is het pessimisme onder de ondernemers flink minder geworden.

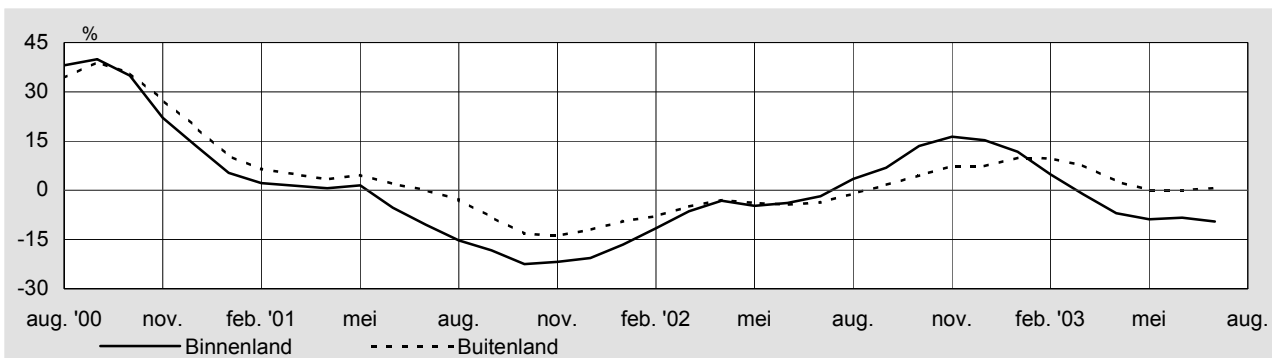
### *Verwachtingen*

Voor de periode oktober tot en met december 2003 verwachten de producenten in de aardolie-, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie een stabiele bedrijvigheid en een stijging van de verkoopprijzen. De ondernemers verwachten echter dat de werkgelegenheid zal afnemen. In de chemische industrie verwacht per saldo een op de zes ondernemers dat de bedrijvigheid zal toenemen. In de kunststofverwerkende industrie echter verwacht per saldo een op de acht ondernemers een afname van de bedrijvigheid. Voor wat betreft de werkgelegenheid verwachten zowel de ondernemers in de kunststofverwerkende industrie als in de chemische industrie een afname van de werkgelegenheid. De verkoopprijzen zullen in het komende kwartaal volgens per saldo één op de vijf ondernemers in deze deelbranche gaan stijgen.

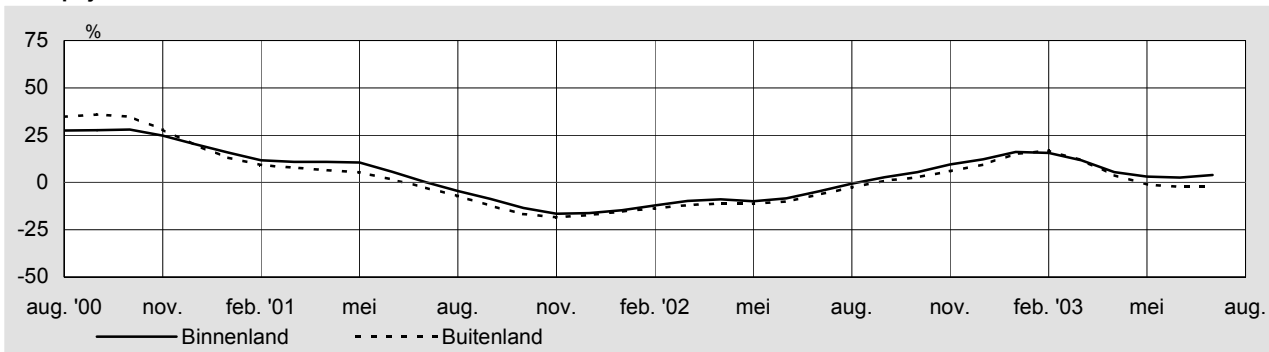
### Omzet, afzetprijs en productie



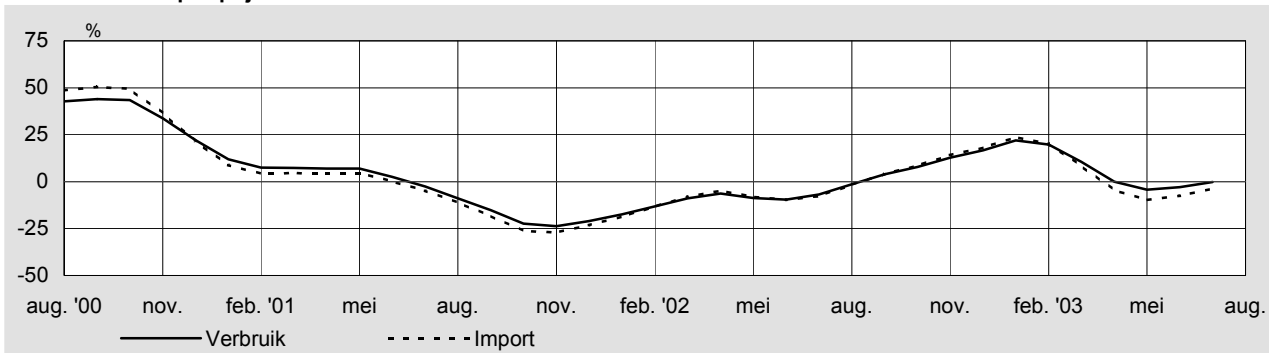
### Omzet



### Afzetprijs



### Verbruiks- en importprijs



**Tabel 5.1**  
**Kerngegevens: Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie**

Kerngegevens: Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie													
	Eenheid	jaar		kwartaal				maand					Ontwik- keling <sup>1)</sup>
		2001	2002	2002		2003		2002		2003			
				2e kw.	3e kw.	1e kw.	2e kw.	jul.	aug.	jun.	jul.	aug.	
													%
Omzet (waarde)	2000=100	95,5	94,5	96,5	96,0	95,4	93,7	97,2	91,6	91,8	95,2	88,5	-3,4
binnenland	2000=100	90,8	91,0	92,0	92,3	87,7	83,9	88,8	88,3	81,7	81,5	77,8	-11,9
buitenland	2000=100	97,9	96,4	98,9	98,0	99,4	98,9	101,6	93,4	97,2	102,4	94,1	0,7
Ontvangen orders (waarde)	2000=100	102,0	97,5	99,1	98,3	103,9	0,0	106,1	90,4	.	.	.	
binnenland	2000=100	96,4	87,8	88,0	87,5	92,3	0,0	91,6	79,7	.	.	.	
buitenland	2000=100	107,0	100,9	103,0	102,1	108,0	0,0	111,1	94,2	.	.	.	
Afzetprijs	1995=100	136,5	129,3	129,8	132,7	143,0	129,8	130,3	132,0	128,4	128,2	131,4	-0,5
binnenland	1995=100	139,2	133,9	134,4	136,6	147,2	138,5	134,3	135,7	138,0	138,1	141,4	4,2
buitenland	1995=100	135,6	127,6	128,2	131,3	141,5	126,7	129,0	130,8	125,0	124,8	127,9	-2,2
Verbruiksprijs	1995=100	156,9	151,5	154,0	155,2	169,3	147,4	151,5	153,4	147,0	149,7	155,9	1,6
import	1995=100	165,5	160,3	164,6	164,5	178,2	148,4	160,3	162,1	147,5	153,3	161,1	-0,6
Productie (volume gemiddelde dag)	2000=100	101,8	104,0	107,0	102,4	107,9	109,7	101,8	97,4	110,6	106,4	103,5	6,3
Bruto toegevoegde waarde (bp, vol.)	2000=100	101,8	103,9	106,5	107,6	102,5	109,3						2,6
Aantal bedrijven <sup>3)</sup>	1000	2,0	1,9			2,1							
Uitgesproken faillissementen		30	33	6	8	17	13						
Aantal werkdagen		254	254	61	66	63	61	23	22	20	23	21	
Energieverbruik	PJ	857	862	208	211	.	.						

<sup>1)</sup> Laatste gepubliceerde maand t.o.v. vergelijkbare maand voorgaand jaar. Kwartaalcijfers laatste gepubliceerde kwartaal t.o.v. kwartaal voorgaand jaar.

<sup>2)</sup> Uitkomsten hebben betrekking op de ontvangen orders in de chemische industrie.

<sup>3)</sup> Stand per 1 januari.

**Tabel 5.2**  
**Conjunctuurtest <sup>1)</sup> Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie: maand- en kwartaalgegevens**

Conjunctuurtest - Aardolie, chemische, rubber- en kunststofverwerkende industrie, metaal- en kwaliteitsgegevens	Eenheid	jaar		maand							Gemidd. laatste 12 mnd.
		2001	2002	2003							
					mei	jun.	jul.	aug.	sept.	okt.	
<b>Maandgegevens</b>											
Orderontvangst vorige maand t.o.v. maand daarvoor		-7	2	-9	-12	-29	-7	-4	3	-3	
binnenlandse markt		-11	1	-9	-11	-29	-2	-3	6	-5	
buitenlandse markt		-5	3	-9	-10	-29	-13	-3	2	-2	
Bedrijvigheid vorige maand t.o.v. maand daarvoor		-4	6	-7	-8	-11	6	-2	-3	0	
Orderpositie (indices: juli 2000 = 100)		98,0	96,3	98,1	97,0	96,5	95,9	95,8	96,7	96,4	
Beoordeling: <sup>3)</sup>											
orderontvangst		-10	-11	-13	-19	-18	-13	-15	-4	-13	
orderpositie totaal		-7	-8	-10	-14	-13	-9	-10	-6	-10	
orderpositie buitenland		-7	-6	-9	-15	-19	-12	-7	-8	-10	
voorraden gereed product		6	4	2	5	7	4	6	0	4	
Verwachting: <sup>3)</sup>											
bedrijvigheid komende 3 maanden		4	8	-2	-2	1	1	11	3	6	
verkoopprijs komende 3 maanden		-4	4	8	-3	-15	-2	7	15	7	
personeelssterkte komende 3 maanden		-3	-12	-17	-21	-17	-14	-14	-14	-17	

jaar		kwartaal						Gemidd.
2002	2003	2002		2003				laatste
		jul.	okt.	jan.	apr.	jul.	okt.	4 kw.

#### Kwartaalgegevens

Bezettingsgraad <sup>4)</sup>	%	84,8	84,0	85,1	85,3	84,1	84,6	83,2	84,1	84,0
Productiebelemmeringen <sup>4)</sup>										
geen	%	84	85	87	83	88	87	84	81	85
stagnatie als gevolg van										
onvoldoende vraag	%	10	9	7	9	8	7	12	8	9
tekort aan arbeid	%	2	1	2	1	0	0	0	3	1
te geringe productiecapaciteit	%	1	1	1	2	0	1	2	0	1
overige belemmeringen	%	3	5	3	5	4	5	2	8	5
Beoordeling productiecapaciteit <sup>4)</sup>		6	5	3	5	3	0	9	6	5
Concurrentiepositie afgelopen 3 maanden										
binnenlandse markt		-5	-2	-2	-4	0	1	-5	-2	-2
buitenlandse markt binnen de Europese Unie		0	-2	1	-4	-1	1	-8	1	-2
buitenlandse markt buiten de Europese Unie		-1	-6	5	-6	-2	-9	-11	0	-6
Verwachting buitenlandse afzet komende 3 maanden		9	-3	12	-1	-2	7	-14	-1	-3

<sup>1)</sup> De vragen zoals ze in de Conjunctuurtest worden gesteld, zijn te vinden in de alfabetische begrippenlijst.

<sup>2)</sup> Verschil in percentage toegenomen / groot (+) en afgenomen / klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>3)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste helft van de verslagmaand.

<sup>4)</sup> Het kwartaalcijfer heeft betrekking op de eerste helft van de eerste maand (verslagmaand) van het betreffende kwartaal.





## Metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie

*Van enige verbetering van de gang van zaken in de branche is nog geen sprake. Het volume van de bruto toegevoegde waarde is in het tweede kwartaal 4,5 procent lager dan in het tweede kwartaal van vorig jaar. En in juli en augustus is de productie ook weer lager dan een jaar eerder. Volgens de Conjunctuurtest is de orderontvangst in september nagenoeg gelijk aan die van augustus. Enig lichtpuntje is de toename van de bedrijvigheid van augustus op september. Voor het vierde kwartaal verwachten de ondernemers een stabilisatie van de buitenlandse afzet, de bedrijvigheid en de verkoopprijzen. Maar nog steeds voorzien ze ook een daling van de werkgelegenheid.*

### Bruto toegevoegde waarde lager

Het volume van de bruto toegevoegde waarde van de metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie is in het tweede kwartaal 4,5 procent lager dan in het tweede kwartaal van vorig jaar. In het eerste kwartaal was dit volume 3 procent kleiner dan in hetzelfde kwartaal van 2002. Over het eerste halfjaar is het volume van de bruto toegevoegde waarde dan ook bijna 4 procent lager dan in de eerste helft van 2002. En toen was dit volume al bijna 7 procent lager dan in de eerste zes maanden van 2001.

### Nog steeds minder productie

Het volume van de gemiddelde dagproductie is nu al bijna 2,5 jaar elke maand lager dan in de overeenkomstige maand van het jaar daarvoor. In juli is het volume van de gemiddelde dagproductie 6,1 procent en in augustus 3,5 procent kleiner dan een jaar eerder. In het eerste en tweede kwartaal was het productievolume respectievelijk 1,1 procent en 2,6 procent lager.

### Omzet augustus lager

In augustus 2003 is behoorlijk minder omgezet dan in augustus vorig jaar. Zo is de binnenlandse omzet bijna 20 procent lager. Op de exportmarkten heeft deze branche bijna 13 procent minder omzet geboekt. Per saldo is de totale omzet ruim 15 procent lager dan in augustus 2002.

### Verskil in prijsontwikkeling

Sinds januari van dit jaar is er een tegengestelde ontwikkeling tussen de binnenlandse afzetprijs en de buitenlandse afzetprijs. De binnenlandse afzetprijs is elke maand zo'n 3 á 4 procent hoger dan in dezelfde maand van 2002. Daarentegen is de buitenlandse afzetprijs juist lager. In de eerste maanden is deze slechts 0,1 tot 0,3 procent lager dan in dezelfde maand vorig jaar. Maar via 1,1 procent in mei en 1,5 procent in juni en juli loopt de prijsdaling op tot 1,7 procent in augustus.

### Orderontvangst in september gelijk

In de Conjunctuurtest van oktober geven de producenten aan dat de waarde van de totale orderontvangst in september nagenoeg gelijk is gebleven aan die van augustus. Deze stabilisatie geldt voor zowel de binnenlandse als de buitenlandse orders. Aan een verslechterde concurrentiepositie ligt dit blijkbaar niet, want volgens de fabrikanten is deze in het derde kwartaal niet of nauwelijks gewijzigd. Ook dit geldt voor zowel de binnenlandse markt als de buitenlandse markt binnen en buiten de Europese Unie.

Overigens zijn de producenten over de orderontvangst iets minder negatief dan verleden maand.

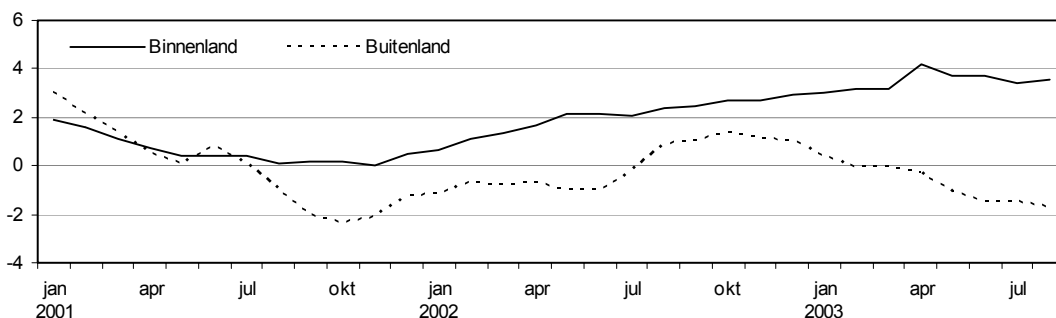
### Bedrijvigheid neemt toe

Na een lichte daling van de bedrijvigheid in augustus neemt deze in september weer toe. Maar volgens de Conjunctuurtest van oktober komt de bezettingsgraad uit op 79,1 procent en dat is 0,3 procentpunt lager dan in juli werd aangegeven. Per saldo geeft dan ook 12 procent van de ondernemers aan dat de productiecapaciteit te groot is, gelet op de te verwachte afzetontwikkeling. Wel is de orderpositie in september nagenoeg gelijk aan die van augustus. Met deze orderpositie zijn de ondernemers net zo ontevreden als vorige maand. Net als in april en juli meldt ook in oktober ongeveer een kwart van producenten last te hebben van productiebelemmeringen. Bijna 20 procent geeft als oorzaak aan "onvoldoende vraag", de rest meldt andere oorzaken. In dit licht is het niet vreemd dat ongeveer een op de tien producenten zijn voorraad gereed product te groot vindt.

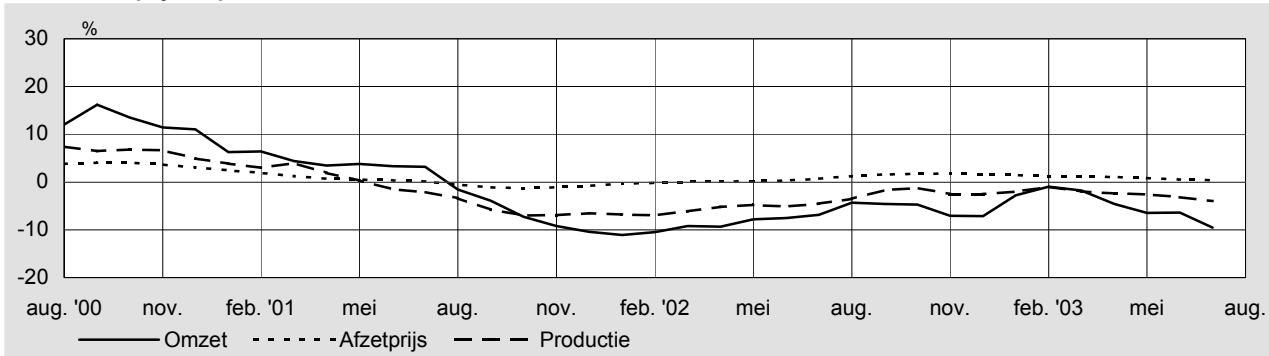
### Verwachtingen

Voor het laatste kwartaal van dit jaar zijn de verwachtingen niet hoog gespannen. De fabrikanten voorzien een vrijwel onveranderde bedrijvigheid, een nagenoeg gelijke buitenlandse afzet en gelijkblijvende afzetprijzen. Over de werkgelegenheid zijn ze somberder; per saldo verwacht ruim 10 procent van de ondernemers personeel te moeten ontslaan.

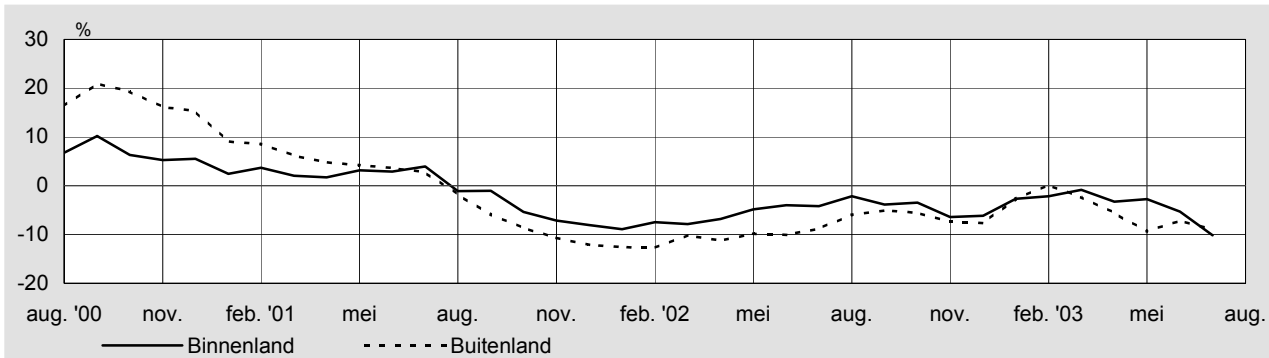
Afzetprijzen: procentuele mutatie ten opzichte van dezelfde maand voorgaand jaar (januari 2001 – augustus 2003)



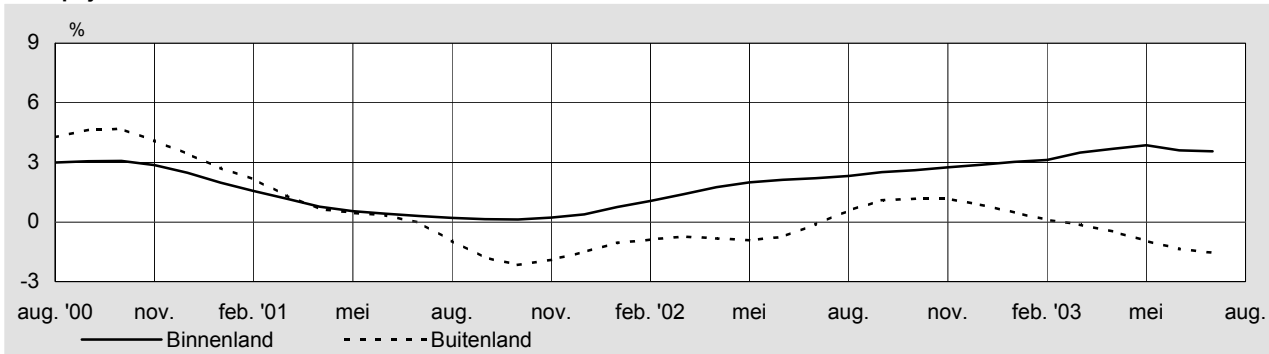
**Omzet, afzetprijs en productie**



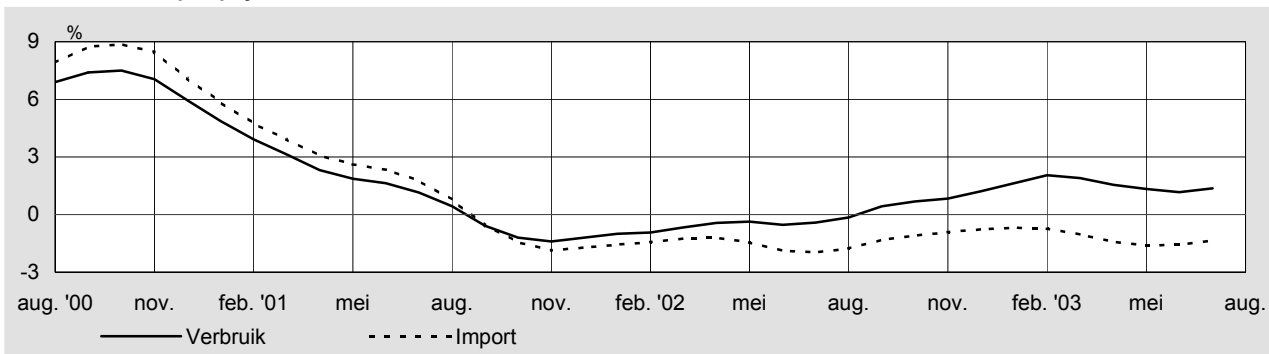
**Omzet**



**Afzetprijs**



**Verbruiks- en importprijs**



Tabel 6.1

## Kerngegevens: Metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie

Kerngegevens: metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie													
	Eenheid	jaar		kwartaal				maand					Ontwik- keling <sup>1)</sup>
		2001	2002	2002		2003		2002		2003			
				2e kw.	3e kw.	1e kw.	2e kw.	jul.	aug.	jun.	jul.	aug.	
													%
Omzet (waarde)	2000=100	99,1	91,7	94,9	87,5	86,6	88,7	84,8	79,9	91,0	80,3	67,4	-15,6
binnenland	2000=100	99,2	93,9	98,0	90,4	89,0	95,3	89,4	81,1	97,1	82,2	65,2	-19,6
buitenland	2000=100	99,1	90,0	92,7	85,4	84,9	84,0	81,5	79,0	86,6	78,9	69,0	-12,7
Ontvangen orders (waarde)	2000=100	99,0	87,6	93,9	79,3	87,8	0,0	84,1	72,9	.	.	.	
binnenland	2000=100	106,7	92,7	98,5	84,1	98,8	0,0	81,0	84,2	.	.	.	
buitenland	2000=100	99,6	84,0	90,7	75,9	80,3	0,0	86,2	65,0	.	.	.	
Afzetprijs	1995=100	106,0	106,8	106,6	107,2	107,5	107,5	107,0	107,2	107,2	107,4	107,5	0,3
binnenland	1995=100	107,0	109,2	109,0	109,5	111,5	113,2	109,4	109,4	113,1	113,1	113,3	3,6
buitenland	1995=100	105,4	105,4	105,2	105,9	105,1	104,2	105,6	106,0	103,7	104,1	104,2	-1,7
Verbruiksprijs	1995=100	107,8	107,6	107,6	107,8	109,2	109,1	107,6	107,8	109,1	108,8	109,6	1,7
import	1995=100	108,4	106,9	107,3	106,7	106,2	105,6	106,7	106,9	105,2	105,4	105,6	-1,2
Productie (volume gemiddelde dag)	2000=100	98,2	93,9	98,5	87,6	93,4	96,0	83,3	80,0	96,6	78,2	77,2	-3,5
Bruto toegevoegde waarde (bp, vol.)	2000=100	98,2	93,7	96,0	91,6	89,7	91,7						-4,5
Aantal bedrijven <sup>2)</sup>	1000	18,9	17,9			18,0							
Uitgesproken faillissementen		220	260	74	65	59	103						
Aantal werkdagen		254	254	61	66	63	61	23	22	20	23	21	
Energieverbruik	PJ	200	197	45	46	.	.						

<sup>1)</sup> Laatste gepubliceerde maand t.o.v. vergelijkbare maand voorgaand jaar. Kwartaalcijfers laatste gepubliceerde kwartaal t.o.v. kwartaal voorgaand jaar.

<sup>2)</sup> Stand per 1 januari.

Tabel 6.2

Conjunctuurtest <sup>1)</sup> Metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie: maand- en kwartaalgegevens

Conjunctuurtest - metaal, elektriciteits- en transportmiddelenindustrie: maand- en kwartaalgegevens												
	Eenheid	jaar		maand							Gemidd.	
		2001	2002	2003								laatste 12 mnd.
					mei	jun.	jul.	aug.	sept.	okt.		
<b>Maandgegevens</b>												
Orderontvangst vorige maand t.o.v. maand daarvoor		-5	1	-7	1	2	2	-6	-1	-2		
binnenlandse markt		-3	-4	-7	-9	4	0	-13	-2	-5		
buitenlandse markt		-7	3	-6	6	-2	5	0	0	0		
Bedrijvigheid vorige maand t.o.v. maand daarvoor		-3	1	-5	-1	4	2	-6	9	-1		
Orderpositie (indices: juli 2000 = 100)		95,6	91,0	90,5	90,3	90,2	90,2	89,3	89,4	90,4		
Beoordeling: <sup>3)</sup>												
orderontvangst		-9	-17	-23	-25	-24	-16	-21	-18	-20		
orderpositie totaal		-5	-11	-22	-22	-19	-14	-16	-16	-16		
orderpositie buitenland		-4	-7	-16	-19	-15	-12	-10	-11	-12		
voorraden gereed product		6	8	11	9	10	11	11	11	10		
Verwachting: <sup>3)</sup>												
bedrijvigheid komende 3 maanden		1	6	1	-1	-3	1	4	3	1		
verkoopprijs komende 3 maanden		2	4	-5	-7	-8	-10	-4	-1	-1		
personeelssterkte komende 3 maanden		-8	-13	-14	-14	-10	-9	-12	-12	-12		

jaar		kwartaal						Gemidd.
2002	2003	2002		2003				laatste
		jul.	okt.	jan.	apr.	jul.	okt.	4 kw.

## Kwartaalgegevens

Bezettingsgraad <sup>4)</sup>	%	80,7	79,5	80,3	80,6	80,0	79,3	79,4	79,1	79,5
Productiebelemmeringen <sup>4)</sup>										
geen	%	80	76	80	79	78	76	76	73	76
stagnatie als gevolg van										
onvoldoende vraag	%	15	18	13	16	17	19	18	19	18
tekort aan arbeid	%	2	2	3	2	2	2	2	2	2
te geringe productiecapaciteit	%	1	1	1	1	1	1	2	1	1
overige belemmeringen	%	3	3	3	2	2	2	2	5	3
Beoordeling productiecapaciteit <sup>4)</sup>		10	12	9	9	14	11	11	12	12
Concurrentiepositie afgelopen 3 maanden										
binnenlandse markt		-3	0	-6	-4	1	-1	0	0	0
buitenlandse markt binnen de Europese Unie		-1	0	2	0	0	2	-1	-2	0
buitenlandse markt buiten de Europese Unie		-1	-2	1	0	0	-2	-3	-2	-2
Verwachting buitenlandse afzet komende 3 maanden		6	-3	12	4	-9	0	-6	2	-3

<sup>1)</sup> De vragen zoals ze in de Conjunctuurtest worden gesteld, zijn te vinden in de alfabetische begrippenlijst.

<sup>2)</sup> Verschil in percentage toegenomen / groot (+) en afgenomen / klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>3)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste helft van de verslagmaand.

<sup>4)</sup> Het kwartaalcijfer heeft betrekking op de eerste helft van de eerste maand (verslagmaand) van het betreffende kwartaal.



## Hout-, bouwmaterialen- en overige industrie

*In augustus 2003 is de productie in de hout-, bouwmaterialen- en overige industrie 4,5 procent lager dan een jaar eerder. Dit is inmiddels de vijftiengste maand op rij met een lagere productie. De omzet komt 13 procent lager uit dan in augustus 2002. Volgens de Conjunctuurtest van oktober zijn de orderontvangsten en de index van de orderpositie van augustus op september gestegen. Desondanks is het pessimisme over de orderpositie en orderontvangsten in de branche toegenomen. Voor het vierde kwartaal verwachten de producenten een lichte afname van de bedrijvigheid en een daling van het aantal werknemers.*

### Omzet en productie fors lager

In augustus 2003 is de productie in de hout-, bouwmaterialen- en overige industrie 4,5 procent lager ten opzichte van dezelfde maand het jaar ervoor. De branche produceert inmiddels al vijftieng maanden op rij minder dan een jaar eerder. In augustus 2003 is er 13 procent minder omgezet bij 2,0 procent hogere afzetprijzen. . Op de binnenlandse markt is de omzet 12,5 procent lager bij 4,3 procent hogere afzetprijzen. Op de buitenlandse markt is de omzet ruim 15 procent lager bij gelijke afzetprijzen. Voor grondstoffen en halffabrikaten heeft de branche in augustus 1,5 procent meer betaald. En na werkdag- en prijscorrectie resulteert een omzetvolume dat bijna 11 procent lager is dan in augustus 2002.

### Meer orders in september

Uit de Conjunctuurtest van oktober 2003 blijkt dat per saldo 13 procent van de ondernemers vindt dat de orderontvangsten van augustus op september zijn toegenomen. Vooral de orderontvangsten op de binnenlandse markt zijn gestegen. De toename van de orderontvangsten komt tevens tot uitdrukking in de index van de orderpositie. Deze is verbeterd en stijgt van 88,1 naar 89,2 (juli 2000=100). Per saldo vindt eenderde van de producenten dat ook de bedrijvigheid in september is toegenomen ten opzichte van augustus.

### Pessimisme toegenomen

De stijging van de verkopen van augustus op september heeft de ondernemers niet tevreden gestemd. Zowel over de orderontvangsten als over de orderpositie zijn meer ondernemers ontevreden dan in augustus. De producenten passen hun voorraad gereed product steeds meer aan de tegenvallende verkopen aan. In september vindt per saldo nog maar 4 procent van de ondernemers de voorraad gereed product te hoog. Dit was in de eerste helft van dit jaar nog circa 10 procent.

### Buitenlandse concurrentiepositie verslechtert

In het derde kwartaal is de concurrentiepositie op de binnenlandse markt licht verbeterd. Op de buitenlandse markt, zowel binnen als buiten de EU, is de concurrentiepositie juist verslechterd. De bezettingsgraad van het machinepark is in het derde kwartaal licht toegenomen.

Het percentage ondernemers dat belemmeringen in de productie ervaart is met 31 procent nagenoeg gelijk gebleven in vergelijking met het voorgaande kwartaal. De productie wordt nog steeds voornamelijk belemmerd door onvoldoende vraag.

### 1. Bouwmaterialen-, aardewerk- en glasindustrie

Per saldo geeft 15 procent van de producenten in de bouwmaterialen-, aardewerk- en glasindustrie aan dat de totale orderontvangsten in september zijn toegenomen ten opzichte van augustus. De index van de orderpositie stijgt dan ook met 2 indexpunten en komt uit op 84,5. De bedrijvigheid is in vergelijking met augustus groter geworden. Desondanks is het pessimisme onder de producenten over de orderontvangsten en de totale orderpositie licht opgelopen. Gelet op de verwachte afzetontwikkeling vindt per saldo één op de zeven ondernemers de voorraad gereed product te groot.

### 2. Timmerindustrie

Per saldo geeft een kwart van de producenten in de timmerindustrie aan dat de totale orderontvangsten in september 2003 zijn gestegen ten opzichte van augustus. Dit komt tot uitdrukking in een toename van de index van de orderpositie met ruim één punt naar 82,0. De bedrijvigheid is in vergelijking met augustus gegroeid. Hoewel de toegenomen orderontvangsten en orderpositie tot een iets verbeterde stemming leidt, blijven de producenten pessimistisch. Per saldo vindt 8 procent van de ondernemers, gelet op de verwachte ontwikkeling van de afzet, de voorraad gereed product te groot.

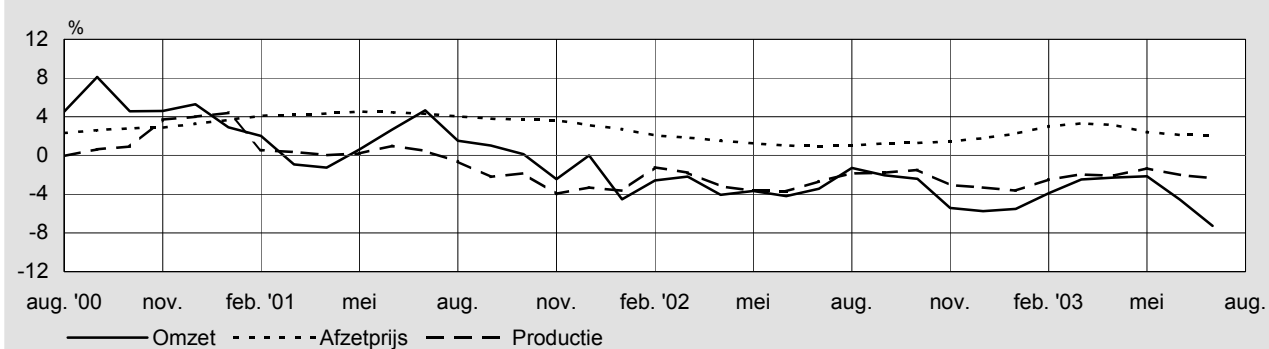
### 3. Meubelindustrie

Volgens per saldo 10 procent van de meubelfabrikanten zijn de orderontvangsten in september toegenomen ten opzichte van augustus. De index van de orderpositie is daardoor licht gestegen. Ook de bedrijvigheid is omhoog gegaan ten opzichte van augustus. Van een verbeterde stemming is echter geen sprake. De meubelfabrikanten zijn somberder geworden over de orderontvangsten en de totale orderpositie dan een maand geleden. Ze hebben de voorraden inmiddels aangepast aan de lage verkopen. Per saldo vindt 3 procent van de ondernemers de voorraad gereed product zelfs te klein.

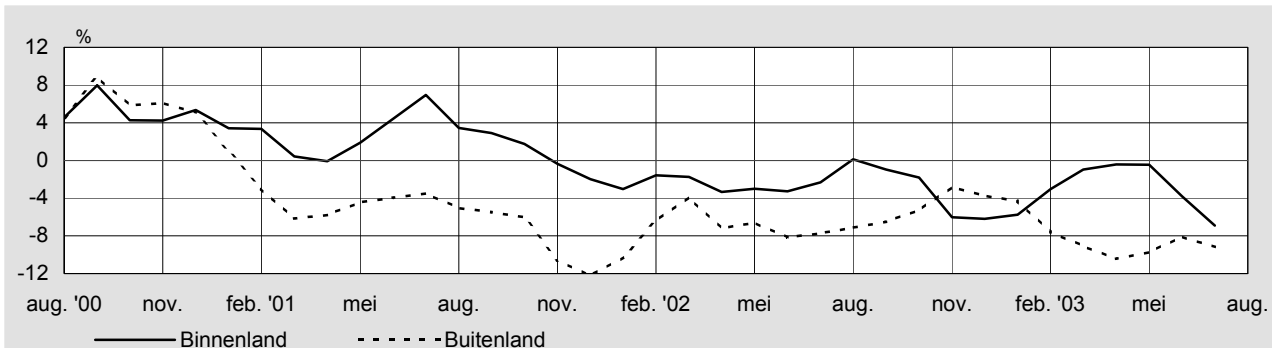
### Verwachtingen

Voor het vierde kwartaal voorzien de ondernemers in de hout-, bouwmaterialen- en overige industrie een lichte afname van de bedrijvigheid bij dalende verkoopprijzen. Per saldo voorziet een op de vijf ondernemers minder personeel.

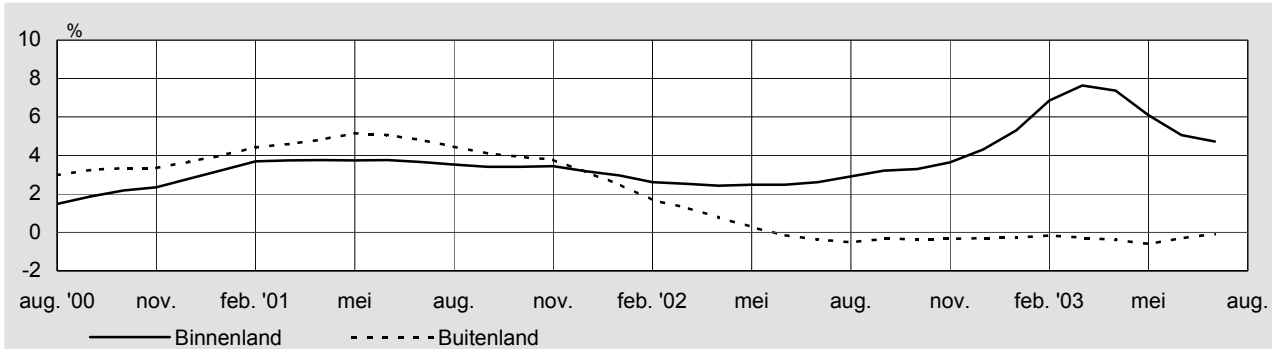
### Omzet, afzetprijs en productie



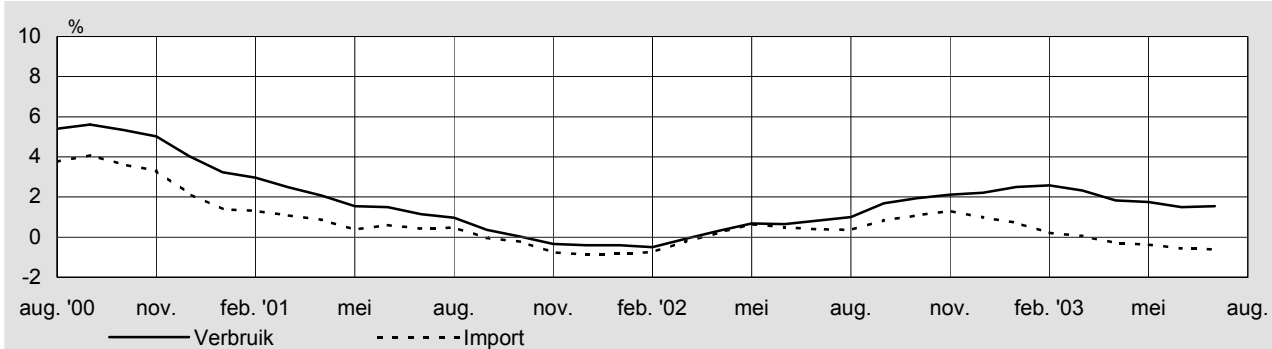
### Omzet



### Afzetprijs



### Verbruiks- en importprijs



**Tabel 7.1**  
**Kerngegevens: Hout-, bouwmaterialen- en overige industrie**

Rekengegevens: Hout-, bouwmaterialen- en overige industrie													
	Eenheid	jaar		kwartaal				maand					Ontwik- keling <sup>1)</sup>
		2001	2002	2002		2003		2002		2003			
				2e kw.	3e kw.	1e kw.	2e kw.	jul.	aug.	jun.	jul.	aug.	
													%
Omzet (waarde)	2000=100	100,2	96,9	103,0	91,3	91,2	100,8	88,5	80,2	101,6	82,6	69,8	-13,0
binnenland	2000=100	101,8	99,0	106,2	92,9	93,5	105,7	89,5	80,2	106,6	83,3	70,2	-12,5
buitenland	2000=100	94,1	88,5	90,7	85,1	82,4	81,8	84,5	80,2	82,1	79,9	68,0	-15,2
Afzetprijs	1995=100	109,2	110,8	110,6	110,8	113,6	113,3	110,5	110,8	112,9	113,0	113,0	2,0
binnenland	1995=100	110,2	113,4	112,7	113,6	120,0	119,5	113,1	113,4	118,8	118,3	118,3	4,3
buitenland	1995=100	108,4	108,7	109,0	108,6	108,6	108,4	108,3	108,7	108,1	108,7	108,8	0,0
Verbruiksprijs	1995=100	108,8	109,7	109,4	110,0	111,5	111,3	109,6	110,0	111,7	110,9	111,7	1,5
import	1995=100	105,8	106,3	106,3	106,4	105,8	105,9	106,1	106,4	106,0	105,5	105,6	-0,8
Productie (volume gemiddelde dag)	2000=100	99,0	96,5	103,3	89,7	94,2	101,9	85,8	85,8	96,9	105,4	83,4	-4,5
Bruto toegevoegde waarde (bp, vol.)	2000=100	99,0	96,5	104,4	91,4	90,7	99,9						-4,3
Aantal bedrijven <sup>2)</sup>	1000	10,4	11,0			10,9							
Uitgesproken faillissementen		82	111	25	31	25	30						
Aantal werkdagen		254	254	61	66	63	61	23	22	20	23	21	
Energieverbruik	PJ	42	38	9	8	.	.						

<sup>1)</sup> Laatste gepubliceerde maand t.o.v. vergelijkbare maand voorgaand jaar. Kwartaalcijfers laatste gepubliceerde kwartaal t.o.v. kwartaal voorgaand jaar.

<sup>2)</sup> Stand per 1 januari.

**Tabel 7.2**  
**Conjunctuurtest <sup>1)</sup> Hout-, bouwmaterialen- en overige industrie: maand- en kwartaalgegevens**

	Eenheid	jaar		maand								laatste 12 mnd.
		2001	2002	2003								
				mei	jun.	jul.	aug.	sept.	okt.			
Maandgegevens												
Orderontvangst vorige maand t.o.v. maand daarvoor		-3	-4	0	-4	-5	-2	-22	13	-5		
binnenlandse markt		-3	-1	6	1	4	3	-26	15	-3		
buitenlandse markt		-5	-14	-23	-24	-31	-8	-19	11	-11		
Bedrijvigheid vorige maand t.o.v. maand daarvoor		1	-3	2	-6	4	8	-8	33	-2		
Orderpositie (indices: juli 2000 = 100)		96,9	92,8	94,3	92,9	92,4	92,4	88,1	89,2	92,6		
Beoordeling: <sup>3)</sup>												
orderontvangst		-18	-31	-32	-34	-29	-29	-36	-42	-33		
orderpositie totaal		-14	-25	-25	-29	-23	-22	-27	-34	-28		
orderpositie buitenland		-33	-27	-37	-38	-29	-28	-28	-40	-33		
voorraden gereed product		12	7	10	12	8	6	5	4	8		
Verwachting: <sup>3)</sup>												
bedrijvigheid komende 3 maanden		5	5	-6	-10	2	-6	14	-5	0		
verkoopprijs komende 3 maanden		16	10	-3	-5	-7	-2	-5	-8	1		
personeelssterkte komende 3 maanden		-6	-26	-26	-31	-18	-20	-30	-21	-25		
		jaar		kwartaal								Gemidd.
		2002	2003	2002		2003						laatste
				jul.	okt.	jan.	apr.	jul.	okt.	4 kw.		
Kwartaalgegevens												
Bezettingsgraad <sup>4)</sup>	%	80,6	77,3	80,9	79,6	77,1	77,1	77,4	77,7	77,3		
Productiebelemmeringen <sup>4)</sup>												
geen	%	66	69	64	63	69	69	68	69	69		
stagnatie als gevolg van												
onvoldoende vraag	%	29	28	32	33	30	29	27	26	28		
tekort aan arbeid	%	2	1	1	1	0	0	1	2	1		
te geringe productiecapaciteit	%	1	1	1	1	0	2	2	0	1		
overige belemmeringen	%	2	2	2	2	1	0	2	3	2		
Beoordeling productiecapaciteit <sup>4)</sup>		18	18	19	21	19	20	17	16	18		
Concurrentiepositie afgelopen 3 maanden												
binnenlandse markt		-4	1	-1	-6	-3	-3	2	7	1		
buitenlandse markt binnen de Europese Unie		-3	-8	6	0	-11	-5	1	-15	-8		
buitenlandse markt buiten de Europese Unie		-6	-7	-1	-8	-8	6	-8	-17	-7		
Verwachting buitenlandse afzet komende 3 maanden		2	0	-15	6	15	-7	-19	10	0		

<sup>1)</sup> De vragen zoals ze in de Conjunctuurtest worden gesteld, zijn te vinden in de alfabetische begrippenlijst.

<sup>2)</sup> Verschil in percentage toegenomen / groot (+) en afgenomen / klein (-), tenzij anders vermeld.

<sup>3)</sup> Betreft oordelen / verwachtingen gemeten in de eerste helft van de verslagmaand.

<sup>4)</sup> Het kwartaalcijfer heeft betrekking op de eerste helft van de eerste maand (verslagmaand) van het betreffende kwartaal.

## Gepubliceerde artikelen

In de Industriemonitor verschijnen regelmatig één of meer artikelen over de industrie. Onderstaande artikelen zijn reeds gepubliceerd.

Artikel	Auteur(s)	Maand
Branche uitgebreid: de textiel-, kleding- en lederindustrie	Cees Maas	november 2003
De sociale werkvoorziening in 2001	Margot de Bontridder	november 2003
Branche uitgebreid: de voedings- en genotmiddelenindustrie	Margot de Bontridder	oktober 2003
Investeringsverwachtingen industrie	Petra Brocke Tjakko Tol	september 2003
E-commerce in de industrie	Vincent F. van der Veen Kees van den Berg	juli 2003
Branche uitgebreid: de hout-, bouwmaterialen- meubel- en overige industrie	Michiel Jansen	juni 2003
Branche uitgebreid: de grafische Industrie	Frank Bongers	maart 2003
De sociale werkvoorziening in 2000	Margot de Bontridder	december 2002
Het world wide web in de industrie 1995 - 2002	Kees van den Berg Masja van Bommel	juli 2002
Bedrijfsopleidingen in de industrie	Martje Roessingh	april 2002
Industriële innovatie, deel 2: loont innoveren?	Gerhard Meinen	februari 2002
Industriële innovatie, deel 1: ontwikkelingen tot en met 1999	Gerhard Meinen	januari 2002
Ontwikkelingen in de sociale werkvoorziening	Margot de Steur	november 2001
Elektronische netwerken in de industrie 1995 - 2001	Kees van den Berg Masja van Bommel	oktober 2001
De gevolgen van MKZ voor de slachterijen en vleesverwerking	Margot de Steur	september 2001
Vacatures in de Industrie	Martje Roessingh	april 2001
Innovatie bij groot en klein	Gerhard Meinen	april 2001
Investeringsverwachtingen industrie 2000 en 2001	Petra Brocke	maart 2001
De Nederlandse tabakverwerkende industrie	Margot de Steur	januari 2001
Conjunctuuronderzoek MKB	Marjolein van Eekelen	november 2000
De invloed van grote buitenlandse ondernemingen in de Nederlandse economie	Bert Diederik	oktober 2000
Bedrijfsafvalstoffen vrijgekomen bij de nijverheid, 1998	René Jolly, Paul Klein	september 2000
Investeringsverwachtingen voor 2000 en 2001	André Meurink	juli 2000
Internet in de Industrie 1995 - 2000	Kees van den Berg Andries Kuipers	juli 2000
Geheimhouding bij bedrijfsstatistieken van het CBS: Geheimhoudingsmodule 2000	Wim Koopman Ab Mulder	juli 2000
Bouwen en bouwmaterialen	Willem Heijnen	juni 2000
De top vijf van de industrie in 1999	Willem Heijnen	mei 2000
Export, groei en winstgevendheid	Robert Goedegebuure	april 2000
Innovatie en provincie	Hans Langenberg	maart 2000
Investeringsverwachtingen industrie 1999 en 2000	André Meurink	februari 2000
De auto-industrie	Willem Heijnen	januari 2000



## Gepubliceerde producttabellen

Hieronder staat een overzicht van in de Industriemonitor opgenomen producttabellen (tabellen x.3).

De producttabellen bevatten een systematische opsomming van de meest recente productgegevens per branche. Verkopen in waarden worden per kwartaal gepubliceerd. De verkopen in hoeveelheden worden jaarlijks opgenomen in de Industriemonitor. Omdat bij publicatie van het meest recente kwartaal de voorgaande kwartalen worden geactualiseerd, kunnen deze cijfers afwijken.

Meer informatie over deze producttabellen vindt u op "StatLine" in de tabel "Verkopen industriële producten". U kunt StatLine vinden op onze website: <http://www.cbs.nl>.

Het nummer van de Industriemonitor dat hieronder vermeld staat, betreft het meest recente exemplaar waarin de productgegevens over de betreffende verslagperiode zijn opgenomen.

Periode		Waarde / hoeveelheid	Industriemonitor
2002	jaar	hoeveelheid	juli 2003
	jaar	waarde	juli 2003
	4 <sup>e</sup> kw	waarde	juni 2003
	3 <sup>e</sup> kw	waarde	juni 2003
	2 <sup>e</sup> kw	waarde	februari 2003
	1 <sup>e</sup> kw	waarde	november 2002
2001	jaar	hoeveelheid	juli 2003
	jaar	waarde	juli 2003
	4 <sup>e</sup> kw	waarde	juni 2003
	3 <sup>e</sup> kw	waarde	juni 2003
	2 <sup>e</sup> kw	waarde	februari 2003
	1 <sup>e</sup> kw	waarde	november 2002
2000	jaar	hoeveelheid	juli 2002
	jaar	waarde	februari 2003
	4 <sup>e</sup> kw	waarde	september 2002
	3 <sup>e</sup> kw	waarde	juni 2002
	2 <sup>e</sup> kw	waarde	februari 2002
	1 <sup>e</sup> kw	waarde	november 2001
1999	jaar	hoeveelheid	juli 2001
	jaar	waarde	februari 2002
	4 <sup>e</sup> kw	waarde	augustus 2001
	3 <sup>e</sup> kw	waarde	februari 2001
	2 <sup>e</sup> kw	waarde	november 2000
	1 <sup>e</sup> kw	waarde	september 2000
1998	jaar	hoeveelheid	juli 2000
	jaar	waarde	juli 2000
	4 <sup>e</sup> kw	waarde	juni 2000
	3 <sup>e</sup> kw	waarde	februari 2001
	2 <sup>e</sup> kw	waarde	november 2000
	1 <sup>e</sup> kw	waarde	september 2000
1997	jaar	hoeveelheid	juli 1999
	jaar	waarde	juli 1999
	4 <sup>e</sup> kw	waarde	juni 1999
	3 <sup>e</sup> kw	waarde	februari 2001
	2 <sup>e</sup> kw	waarde	november 2000
	1 <sup>e</sup> kw	waarde	september 2000
1996	jaar	hoeveelheid	september 1998
	jaar	waarde	september 1998
	4 <sup>e</sup> kw	waarde	april 1997
	3 <sup>e</sup> kw	waarde	februari 2000
	2 <sup>e</sup> kw	waarde	november 1996
	1 <sup>e</sup> kw	waarde	september 1999

## Informatieservice

### *Het CBS: betrouwbare informatie voor u*

De Nederlandse overheid vindt het belangrijk dat u over betrouwbare en onafhankelijke informatie kunt beschikken. Het Centraal Bureau voor de Statistiek zorgt hier al meer dan 100 jaar voor. Het CBS verzamelt, bewerkt en analyseert gegevens over alle aspecten van de Nederlandse samenleving. Hieruit publiceren wij informatie over bijvoorbeeld de Nederlandse economie maar ook over de leefsituatie van de bevolking en over het milieu. Tevens garanderen wij dat individuele gegevens van personen of bedrijven niet zijn af te leiden uit de gepubliceerde cijfers.

### *Veelzijdige en flexibele dienstverlening*

CBS-informatie is voor iedereen toegankelijk. Vooral beleidsmedewerkers, markt- en bedrijfsstakanalisten, onderzoekers en studenten maken hier veelvuldig gebruik van. Ook op de CBS-site op internet ([www.cbs.nl](http://www.cbs.nl)) is veel informatie te vinden. Hier vindt u StatLine, de voor het publiek toegankelijke databank van het CBS. Deze is gevuld met actuele cijfers, tijdreeksen etc. Vraagt u informatie bij ons aan dan verstrekken wij die in de vorm die u wenst: per post, fax, e-mail, diskette of bij eenvoudige inlichtingen telefonisch. Alle informatie kan zowel incidenteel als op basis van een abonnement geleverd worden.

Telefonische informatie kunt u verkrijgen via betaaltelefoon 0900 0227 (€ 0,50 per minuut). Publicaties zijn gratis toegankelijk bij de CBS-bibliotheken in Voorburg en Heerlen en bij vele openbare en universiteitsbibliotheken. Voor het ontvangen van bijvoorbeeld publicaties of diskette betaalt u slechts de kosten van de informatiedrager en het verzenden. Als de door u gewenste informatie niet direct voorhanden is, kan het CBS maatwerk leveren. U betaalt dan de extra arbeidskosten.

### *De Infoservice*

Het CBS beschikt echter over veel meer, en meer gedetailleerde informatie dan er in een publicatie zoals de Industriemonitor wordt opgenomen. Die informatie is op aanvraag verkrijgbaar bij onze Infoservice (0900 0227 € 0,50 per minuut). Van de onderwerpen die in de Industriemonitor staan zoals de productie, omzet, prijzen, in- en uitvoer en de conjunctuurtest zijn meer gedetailleerde gegevens beschikbaar voor specifieke branches en bedrijfstakken zoals de zuivelindustrie en de landbouwmachine-industrie. Kortom: voor alles wat u wilt weten over de industrie kunt u bij deze dienst terecht.

E-mail: [infoservice@cbs.nl](mailto:infoservice@cbs.nl).

# Alfabetische begrippenlijst

## Bedrijfsinvesteringen in vaste activa

Tot de investeringen in vaste activa worden gerekend de goederen die worden aangeschaft (of in eigen beheer zijn voortgebracht) met het doel ze als kapitaalgoed in het productieproces aan te wenden. In het algemeen gaat het om goederen met een levensduur van meer dan een jaar bijvoorbeeld gebouwen, machines en vervoermiddelen. De toevoeging 'bruto' geeft aan dat de investeringen zowel de vervangings- als uitbreidingsinvesteringen omvatten. Het gaat hier om volumeontwikkelingen, dus gecorrigeerd voor prijsmutaties.

## Bruto Binnenlands Product (BBP)

Het BBP is de som van de in het binnenland gevormde toegevoegde waarde inclusief de afschrijvingen. Deze indicator wordt veel gebruikt om de economische groei weer te geven. Bij het samenstellen van deze indicator gebruiken wij gegevens over zowel de productie als de bestedingen. Voor totaal Nederland is alleen de volume-ontwikkeling opgenomen, dat wil zeggen voor prijsontwikkelingen.

### BBP (mp)

Bruto Binnenlands Product tegen marktprijzen. Dit is inclusief het saldo van de indirecte belastingen en de prijsverlagende subsidies.

### BBP (bp)

Bruto Binnenlands Product tegen basisprijzen. Dit is exclusief het saldo van productgebonden indirecte belastingen en de productgebonden prijsverlagende subsidies.

## Bruto Toegevoegde Waarde

De bruto toegevoegde waarde is gedefinieerd als de waarde van de productie minus de waarde van het verbruik (inclusief afschrijvingen); het gaat hier om de waarde die wordt toegevoegd aan de goederen (en/of diensten) die in het productieproces worden gebruikt. Tot het verbruik behoren niet de diensten van de ingezette arbeid en kapitaal.

## CBS-Koersindex

De CBS-Koersindex geeft de ontwikkeling weer van het gemiddelde koersniveau van gewone aandelen. De index wordt eenmaal per dag berekend op basis van de slotkoersen. In deze berekening worden alle op de beurs genoteerde Nederlandse gewone aandelen betrokken met uitzondering van aandelen van vastgoedfondsen, beleggings- en houdstermaatschappijen. Bij de berekening wordt wel gecorrigeerd voor kapitaalmutaties (bijvoorbeeld emissies), maar niet voor dividenduitkeringen. Het maandcijfer is het rekenkundig gemiddelde van de dagcijfers.

## Conjunctuurtest

Elke maand houdt het CBS onder circa 1 700 ondernemingen uit de industrie een conjunctuurenquête. Deze enquête –de Conjunctuurtest– heeft tot doel binnen vier weken na een verslagmaand actuele informatie te verschaffen over de economische ontwikkelingen in de bedrijfstak industrie en de daaronder vallende bedrijfsklassen en -groepen. Het gaat daarbij met name om de richting waarin een aantal conjunctuurindicatoren zoals bedrijvigheid, orderontvangst, voorraden, orderpositie etc. zich van maand op maand ontwikkelt. Met het oog hierop zijn de vragen eenvoudig gehouden. Er wordt niet naar exacte, kwantitatieve gegevens gevraagd. De cijfermatige presentatie van de resultaten over de vragen met een driedelige antwoordstructuur vindt plaats in de vorm van saldering van de positieve (gestegen; groot) en negatieve (gedaald; klein) antwoorden (in %). De saldi geven informatie over de richting waarin de variabelen zich hebben ontwikkeld. Bij de ontwikkelingsvragen geeft het saldo

op zich al direct de richting aan. Bij de beoordelvingsvragen, die een momentopname weergeven, is daartoe vergelijking met het saldo van de voorafgaande maand nodig. De gegevens worden verzameld bij bedrijven met minstens 10 werknemers.

Variabele in de tabel in de Industriemonitor met daaronder de vraagstelling op het enquêteformulier van de Conjunctuurtest.

### Bedrijvigheid t.o.v. de vorige maand

Het niveau van de productie is vorige maand (de invloed van feest- en vakantiedagen buiten beschouwing gelaten): toegenomen / vrijwel gelijk gebleven/ afgenomen.

### Beoordeling orderontvangst

De totale orderontvangst<sup>1</sup> in de vorige maand beoordelen wij, gelet op de tijd van het jaar, als: groot / normaal / klein.

### Beoordeling orderpositie

De orderportefeuille<sup>1</sup> beoordelen wij, gelet op de tijd van het jaar, als: groot / normaal / klein.

### Beoordeling productiecapaciteit

De huidige productiecapaciteit achten wij, gelet op de te verwachten afzetontwikkeling, als (te): groot / normaal / klein.

### Beoordeling voorraden gereed product

Onze voorraden eindproduct beoordelen wij, gelet op de te verwachten afzetontwikkeling, als (te): groot / normaal / klein.

### Bezettingsgraad

De bezettingsgraad<sup>2</sup> van de beschikbare productie-installaties bedraagt momenteel ca. ....%

### Concurrentiepositie t.o.v. kw t-1

Onze concurrentiepositie<sup>3</sup> in het afgelopen kwartaal is op de markt: verbeterd / vrijwel gelijk gebleven / verslechterd.

### Orderontvangst t.o.v. de vorige maand

De waarde van de orderontvangst<sup>1</sup> is vorige maand uit het buitenland / uit het binnenland / in totaal: toegenomen / vrijwel gelijk gebleven / afgenomen.

### Orderpositie

Onze totale orderportefeuille<sup>4</sup> vertegenwoordigt, bij normale werktijden, aan maanden werk ca.. mnd.

Variabele in de tabel in de Industriemonitor met daaronder de vraagstelling op het enquêteformulier van de Conjunctuurtest.

### Productiebelemmeringen

Onze productie ondervindt thans: a) geen belemmeringen, b) wel belemmeringen als gevolg van onvoldoende vraag / tekort aan arbeidskrachten / te geringe capaciteit van de productie-installaties / andere oorzaken, nl. ....

### Verwachting bedrijvigheid

Het gemiddelde productieniveau zal in de komende 3 maanden (de invloed van feest- en vakantiedagen buiten beschouwing gelaten): toenemen / gelijk blijven / afnemen.

<sup>1</sup> Indien u uitsluitend levert uit voorraad en de orderportefeuille is vrijwel nihil, dan kunt u voor 'orderontvangst' lezen 'omzet / verkopen'. Bij de beoordelvingsvragen over de orderportefeuille geeft u vervolgens een oordeel over de huidige afzetontwikkeling van het bedrijf (gunstig = groot; ongunstig = klein).

<sup>2</sup> Bij incidentele toepassing van een meerploegenstelsel of overwerk, kan de bezettingsgraad meer dan 100% bedragen. Groot onderhoud kan tot een verlaging van de bezettingsgraad leiden.

<sup>3</sup> De verhouding van de afzetprijs en / of kwaliteit van uw producten met die van andere aanbieders op de markt.

<sup>4</sup> Orderportefeuille excl. het reeds gerealiseerde deel aan onderhanden werk; incl. eventueel werk verbonden aan het op peil brengen van voorraden.

### Vervolg

#### Verwachting buitenlandse afzet

De buitenlandse afzet zal dit kwartaal: toenemen / vrijwel gelijk blijven / afnemen.

#### Verwachting personeelssterkte

Onze personeelssterkte zal in de komende drie maanden naar verwachting: toenemen / vrijwel gelijk blijven / afnemen.

#### Verwachting verkoopprijs

Onze verkoopprijzen zullen in de komende 3 maanden: stijgen / vrijwel gelijk blijven / dalen.

### *Producentenvertrouwen*

Het producentenvertrouwen is een samengestelde stemmings-indicator opgebouwd uit antwoorden op drie vragen van de Conjunctuurtest industrie. Het betreft hier de vragen over de door de ondernemers te verwachten bedrijvigheid in de komende drie maanden, hun oordeel over de orderpositie en hun oordeel over de voorraden gereed product. Om dit in één kengetal naar buiten toe te kunnen brengen en daarnaast het verloop van de ontwikkeling van de industriële productie zo goed mogelijk te benaderen, wordt eerst het verschil tussen het percentage positieve en negatieve antwoorden zowel voor het seizoen als voor de lange termijn trend gecorrigeerd. Over de afgelopen 15 jaar heeft het CBS per vraag het vooruitlopen op de feitelijke ontwikkelingen gemeten. Op basis van deze gegevens worden de recente uitkomsten gewogen. De hieruit berekende uitkomst (producentenvertrouwen) geeft in één kengetal de stemming onder de ondernemers aan. Het producentenvertrouwen kan variëren tussen -10 en 10.

### *Consumentenprijsindex*

De consumentenprijsindex heeft betrekking op alle goederen en diensten die huishoudens voor consumptie aanschaffen, excl. de verzekerde medische zorg. Zowel dagelijkse boodschappen als aankopen die minder vaak gedaan worden, zoals auto's en wasmachines horen hiertoe. Ook betalingen aan de overheid voor verleende diensten (schoolgelden, secretarieleges) en zogenaamde consumptiegebonden belastingen zijn in de index opgenomen. De voor deze index gevolgde prijzen zijn de contante prijzen, inclusief BTW.

### *Consumentenvertrouwen*

In het Consumentenconjunctuuronderzoek worden aan 1 000 respondenten vijf vragen gesteld over de algemene economische situatie en de eigen financiële situatie. Van iedere vraag wordt het saldo van positieve en negatieve antwoorden in procenten van het totaal aantal antwoorden bepaald. Het Consumentenvertrouwen wordt uitgedrukt als het rekenkundig gemiddelde van deze vijf saldi. De minimale waarde is dus -100; de maximale +100.

### *Economisch klimaat*

De ontwikkeling van het economisch klimaat wordt bepaald door twee vragen uit het Consumentenconjunctuur- onderzoek over de algemene economische situatie in Nederland.

### *Koopbereidheid*

De ontwikkeling van de koopbereidheid wordt ontleend aan de antwoorden op drie vragen uit het Consumentenconjunctuuronderzoek naar de eigen financiële situatie, waaronder de vraag of de tijd gunstig wordt geacht grote aankopen te doen.

### *Energieverbruik*

De som van aanvoer, winning en voorraadonttrekking, minus de afleveringen van energiedragers. Onder PJ (petajoule =  $10^{15}$

joule) wordt een energiehoeveelheid verstaan die overeenkomt met 31,6 miljoen m<sup>3</sup> aardgas.

### *Faillissementen*

Het gaat bij de reeks Faillissementen om alle uitgesproken faillissementen, zowel van natuurlijke als van rechtspersonen. De cijfers worden niet gecorrigeerd voor faillietverklaringen die later ten gevolge van verzet, hoger beroep of cassatie worden vernietigd.

### *Geregistreeerde werklozen*

Onder de geregistreeerde werklozen worden de bij een arbeidsbureau ingeschreven personen verstaan van 15-64 jaar die niet meer dan twaalf uur per week werken, twaalf uur of meer willen werken en daarvoor beschikbaar zijn. Er is niet gecorrigeerd voor seizoensinvloeden.

### *Gezinsconsumptie*

De reeksen van de gezinsconsumptie geven de bestedingen weer van gezinnen. Dit is inclusief de aankopen van buitenlandse toeristen in Nederland en exclusief de aankopen van Nederlanders in het buitenland. De bestedingen betreffen aankopen van voedings- en genotmiddelen, duurzame consumptiegoederen en overige goederen en diensten. Het gaat in de Industriemonitor om volume-ontwikkelingen, dus gecorrigeerd voor prijsmutaties. De maandcijfers van de gezinsconsumptie laten soms grote fluctuaties zien doordat de cijfers niet voor koopdagen en seizoensinvloeden gecorrigeerd zijn. Het is verstandig hier bij de interpretatie van de ontwikkelingen rekening mee te houden.

### *Invoer van goederen en diensten*

De invoer is gewaardeerd tegen cif-prijzen (cost, insurances, freight). Dat wil zeggen inclusief alle vracht- en assurantieprijzen die op het vervoer tot het punt van inkleding in Nederland betrekking hebben en exclusief invoerrechten, accijns op invoer en bijzondere verbruiksbelasting op auto's.

### *Omzet*

Omzet betreft de factuurwaarde van de aan derden verkochte zelfvervaardigde of geassembleerde goederen en opbrengsten van diensten (exclusief: BTW, aan afnemers in rekening gebrachte accijzen, verbruiksbelastingen, BPM op auto's en statiegelden). De gegevens worden verzameld bij bedrijven met minstens 20 werknemers.

### *Producentenprijzen industrie*

De Statistiek producentenprijzen meet de prijzen die de producent of de importeur in rekening brengt aan de afnemers. De gevolgde prijzen zijn de gemiddelde maandprijzen exclusief BTW, af-fabriek, van de afgezette goederen. Voor de importprijzen is gebruik gemaakt van prijzen op cif-basis (cost, insurance, freight).

### *Productie-index*

De productie-index geeft de volume-ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen weer. De cijfers zijn voor prijsinvloeden gecorrigeerd. Tevens vindt er een correctie plaats voor het aantal werkdagen in de betreffende maand. De cijfers betreffen dus de ontwikkeling van de gemiddelde dagproductie. Er wordt rekening gehouden met continudiensten. Voor de maandelijkse productie-ontwikkelingen zijn ook seizoengecorrigeerde gegevens beschikbaar.

#### *Uitvoer van goederen en diensten*

De uitvoer van goederen is gewaardeerd tegen fob-prijzen (free-on-board). Dit is de waarde af-producent, vermeerderd met de handels- en vervoersmarges tot aan de Nederlandse grens. Onder de export zijn de goederen opgenomen die uit het Nederlandse vrije verkeer worden gebracht. Goederen die aan het buitenland zijn verkocht, maar nog niet geleverd, zijn niet als export beschouwd.

#### *Vacatures*

Vacatures zijn arbeidsplaatsen waarvoor personeel wordt gezocht dat op korte termijn kan worden geplaatst. Tot en met het derde kwartaal van 1993 is het door het CBS gepubliceerde aantal vacatures van geheel Nederland exclusief die bij de overheid, het onderwijs, sociale werkplaatsen, uitzendbureaus en uitleenbedrijven. Vanaf het vierde kwartaal 1993 zijn alleen de vacatures bij de overheid en het onderwijs nog uitgesloten. Bij het aantal vervulde vacatures worden de vervallen vacatures meegerekend.

#### *Werkdagen*

Aantal dagen in de maand verminderd met zaterdagen en zondagen alsmede algemeen erkende feestdagen.

#### *Standaard bedrijfsindeling*

In vrijwel alle economische statistieken van het CBS worden de gegevens geordend naar economische activiteit. Dit gebeurt op basis van de standaard bedrijfsindeling. De industrie is onderverdeeld in verschillende bedrijfsklassen. De totale industrie omvat SBI 15 tot en met 37. Hieronder staan de bedrijfsklassen genoemd behorend bij de verschillende branches zoals ze gegroepeerd zijn in de Industriemonitor.

#### *SBI*

#### *Rubriek in Industriemonitor*

	<i>Voedings- en genotmiddelenindustrie</i>
15	Voedingsmiddelen- en drankenindustrie
16	Tabakverwerkende industrie
	<i>Textiel-, kleding- en lederindustrie</i>
17	Textielindustrie
18	Kleding- en bontindustrie
19	Leer-, lederwaren- en schoenindustrie (excl. kleding)
	<i>Papier- en grafische industrie</i>
21	Papier(waren)- en karton(waren)industrie
22	Uitgeverijen, drukkerijen, reproductie van opgenomen media
	<i>Aardolie-, chemische-, rubber- en kunststofverwerkende industrie</i>
23	Aardolie-, steenkoolverwerkende industrie
24	Chemische industrie
25	Rubber- en kunststofverwerkende industrie
	<i>Metaal- elektrotechnische en transportmiddelen-industrie</i>
27	Basismetalaalindustrie
28	Metaalproductenindustrie
29	Machine- en apparatenindustrie
30	Kantoormachine- en computerindustrie
31	Elektrische machines en apparatenindustrie
32	Audio-, video- en telecommunicatie- apparaten-industrie
33	Overige machines en apparatenindustrie (incl. medische apparatuur)
34	Industrie van auto's, aanhangwagens en opleggers
35	Overige transportmiddelenindustrie
	<i>Hout-, bouwmaterialen en overige industrie</i>
20	Hout-, kurk-, rietwarenindustrie (excl. meubels)
26	Glas-, aardewerk-, cement-, kalkindustrie
36	Meubel- en overige industrie

## Andere CBS-publicaties

### *Statistisch Jaarboek*

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

*Jaarlijks, 569 blz., € 25,-, incl. StatLine cd-rom.*  
*ISSN 0924-2686. Kengetal: A-26.*

### *Statistisch Bulletin*

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS. Het abonnement omvat tevens het maandelijks Conjunctuurbericht. Hierin wordt de actuele stand van zaken in de Nederlandse economie met behulp van korte en krachtige analyses en grafische presentaties getoond.

*Wekelijks, ca. 10 blz. € 72,25 per jaar.*  
*ISSN 0166-9680.*

### *De Nederlandse Economie*

Met deze publicatie beoogt het CBS op prettig leesbare wijze een breed en samenhangend overzicht te geven van de economie in Nederland. Behalve financieel-economische ontwikkelingen komen ook de arbeidsmarkt, bevolking, welzijn, milieu en regionale onderwerpen aan de orde.

Door Nederland te spiegelen aan het buitenland, wordt bovendien de internationale positie van ons land belicht.

*Jaarlijks, 333 blz., € 13,90.*  
*ISSN 1386 – 1042. Kengetal: P-19.*

### *Kennis en Economie 2001*

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie *Kennis en economie 2001* staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 1999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

*Jaarlijks, 284 blz., € 28,50.*  
*ISBN 903572955 2. Kengetal: K-300.*

### *De Digitale Economie 2002*

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Het gebruik van internet door huishoudens. De activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

*Jaarlijks, 237 blz., € 15,75. Kengetal: P-34.*  
*ISSN 1568-2773.*

### *Nationale Rekeningen*

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en overheid.

*Jaarlijks, 292 blz. € 41,50. Kengetal: P-2.*  
*ISSN 0168-3489.*

### *De Nederlandse Conjunctuur*

Op basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens wordt een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven.

*Kwartaal, € 34,85 per jaar.*  
*ISSN 1566-3191. Kengetal: P-104.*

### *Maandstatistieken*

Het CBS publiceert nog een aantal andere maandelijks periodieken. Enkele zijn:

Sociaal-Economische Maandstatistiek  
*Maandelijks, ca. 100 blz., € 112,25 per jaar.*  
*ISSN 0168-549X. Kengetal: V-4.*

Maandstatistiek van de Prijzen  
*Maandelijks, ca. 115 blz., € 112,25 per jaar.*  
*ISSN 0166-9486. Kengetal: U-2.*

Financiële Maandstatistiek  
*Maandelijks, ca. 50 blz., € 94,80 per jaar.*  
*ISSN 1381-6780, Kengetal: O-1.*

### *Teletekst*

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

### *Internet*

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

### *StatLine*

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website: <http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://StatLine.cbs.nl/>

### *StatLine op cd-rom*

StatLine is tegen geringe kosten ook op cd-rom te bestellen. U kunt StatLine dan op een intranetomgeving plaatsen of gebruiken op een computer zonder internetverbinding.

*10 keer per jaar. € 87,65 per jaar, € 10,75 per exemplaar.*  
*Kengetal: A159cd.*

De publicaties van het CBS kunnen besteld worden bij de bestelservice van het CBS te Heerlen, fax (045) 570 62 68 of e-mail [verkoop@cbs.nl](mailto:verkoop@cbs.nl) of via de boekhandel.

Alle publicaties zijn ter inzage of kunnen in bruikleen worden verkregen bij de bibliotheek van ons Bureau in beide vestigingen. Tevens is in beide vestigingen een boekwinkel waar alle publicaties tegen contante betaling kunnen worden gekocht.